

SKUTEČNOST

N E Z Á V I S L Á R E V U E
Ř I D Í R E D A K Č N Í R A D A

Ročník IV.

Září—Říjen, 1952.

Číslo 9—10.

O B S A H

KOMUNISTÉ A ZÁKON PERMANENTNÍ ČISTKY
BEZ VOJNY?

Luděk David

PO PATNACTI LETECH

Karol Belák

KOMUNISTÉ MEZI SEBOU

Petr Demetz

PRAŽSKÝ KALEIDOSKOP

Pavel Rohan

L. B.

Z NOVÉ LITERATURY

H. J. Hájek

CHURCHILL O BENEŠOVI

E. V. Erdely

VĚŽ SVĚDECTVÍ

Vladimír Štědrý

KRUH PORÁŽKY A TRIUMFU

J. L. Havrda

RILKOVA PRAŽSKÁ LÁSKA

Ladislav Matějka

DOPIS REDAKCI — ODPOVĚĎ

SKUTEČNOST SE PŘEDPLÁCÍ:

- Ročně:
- V ANGLII A IRSKU:** £ 1 Postal Orderem nebo šekem, vystaveným na jméno *H. J. Hájek*, do ústřední administrace Skutečnosti 28, Orchard Crescent, Edgware, Middx., England.
- V AUSTRALII,**
Tasmanii, N. Zélandě: £ 1:10, leteckou poštou £ 3. Poštovním poukazem (Postal Order) na adr.: *Jan E. Vřečonka*, Czechoslovak Book-seller, 24, Musgrave Street, Mosman — Sydney, N.S.W. Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci.
- V BELGII:** frs. 150 mezinárodním převodem nebo bankovkou do ústř. administrace.
- VE FRANCII:** frs. 1000 na adr.: *A. Hrubý*, Kolbsheim, No. 56 (Bas-Rhin) — šekové konto č.: 95858 Centre de chèques postaux Strasbourg.
- VE FRANC. AFRICE:** frs. 1000 na adr.: *Karel Hrdlička*, Central Post, Poste Restante, Casablanca, Marocco.
- V HOLANDSKU:** zl. 12 na pošt. účet č. 564075, název účtu *Ing. Vlad. Brůža*, Bijlhouwerstraat 5, Utrecht.
- V ITALII:** lir 1200 převodem nebo bankovkou do ústř. administrace.
- V JIŽNÍ AMERICE:**
v Brazílii: Cr. S 100 na Banco Auxiliar de Sao Paulo por C.C.P. No. 78373, Rua Boa Vista 192, Sao Paulo. Koresp. na *Skutečnost*, Caixa Postal 8347, Sao Paulo.
- v Peru: \$ 5 na adr.: *Vlad. Litochleb*, c/o CIREX S.A., Jirón Junín 319, Lima.
Ostatní státy stř. a již. Ameriky: \$ 5 do ústřední administrace nebo na brazilského či peruánského zástupce, dle místních devisorových poměrů. Letecké zásilky do stř. a již. Ameriky: \$ 8.
- V KANADE:** \$ 5, letecky \$ 8, na adr.: *Mirko Janeček*, 27, Keele Street, Toronto 9, Ont. Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci.
- V NĚMECKU:** DM 12 na adr.: *Skutečnost*, Schliessfach 6, Postamt 62, München.
- V NORSKU:** K 15 mezinár. převodem či bankovkou do ústř. admin. nebo našemu zástupci ve Švédsku.
- V RAKOUSKU:** Sch. 75 na adr.: *F. Svab*, Hauptpostfach, Salzburg. Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci.
- VE ŠVÉDSKU A DÁNSKU:** K 14 na adr.: *Stanislav Schottl*, Linnegatan 15, Limhamn, Malmö, Sweden. Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci.
- VE SVÝCARSKU:** frs. 12 na pošt. šekové konto č.: II 166 36 (Lausanne). Název účtu *Lad. Čerych*, St. Sulpice — Vd.
- V USA:** \$ 5, letecky \$ 8, na jméno a adresu: *Ján Ždk*, P.O.Box No. 1755, Grand Central Station, New York 17, N.Y. Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci.

Předplatné z ostatních zemí: \$ 5 mezinár. převodem či bankovkou do ústř. administrace.

REDAKCE A ADMINISTRACE SKUTEČNOSTI: 28, Orchard Crescent, Edgware, Middx., England. Veškeré šeky, pošt. převody atd. do Anglie zasílané, vystavujte lask. na jméno *H. J. Hájek*.

Na ústř. administraci řiďte veškerou korespondenci, týkající se zasílání časopisu. V zemích, kde dostáváte *Skutečnost* prostřednictvím našeho zástupce, řiďte korespondenci lask. na něho. Předplatné pro letecké zásilky poukazujte pokud možno přímo do ústřední administrace.

KOMUNISTÉ A ZÁKON PERMANENTNÍ ČISTKY

LUDEK DAVID.

TROCKÝ v době, kdy ještě nebyl bolševikem, dovedl reálně odhadnout, k čemu povede vojenská organizace strany, jak ji připravil Lenin. A tak v roce 1904 Trocký předpověděl docela přesně, jak tato pyramida moci skončí. Napsal tehdy: „V Leninově plánu strana nahrazuje dělnickou třídu. Organizace strany nahrazuje stranu. Ústřední výbor nahrazuje organizaci strany a konečně diktátor nahrazuje Ústřední výbor.“ V Sovětech opravdu aparát pohltit stranu, a diktátor se zmocnil aparátu. Stalinovi se to podařilo, protože se zavčas umístil právě tam, kde se krystalizovala moc: na místě generálního tajemníka. Od chvíle, kdy se v jeho rukou octl stranický aparát, zavládl nad komunisty, nikoliv jen nad řadovými, ale právě nad vedoucími, nad generálním štábem strany, zákon permanentní čistky. Napříště nikdo z pracovníků aparátu, členy Politbyra nevyjímaje, nebyl chráněn imunitou zasloužilého bojovníka. Je specifickým rysem sovětského totalitního státu, že příslušnost k vládnoucí elitě nezaručuje osobní bezpečnost; příslušnost k oligarchii není ani dědičná, ani doživotní.

Bylo by však nepřesné, vidět v zákonu permanentní čistky jen prostředek k zabezpečení nového samoděržaví; není to jen sociální profylaxe, která má zajišťovat diktátora. Je to zároveň jediný dynamický činitel, který udržuje mocenskou mašinu v chodu. Udržuje ji v chodu drastickým způsobem: čistka jednak postihuje ty, kdo nezvládli své úkoly, jednak režim tak svaluje odpovědnost za své vlastní nedostatky na oběti čistek a představuje je občanstvu jako jediné příčiny neúspěchů produkce, nízké životní úrovně. A současně tak totalitní systém udržuje všechny své štábní důstojníky ve stálém horečném úsilí vykonat pro stranu víc než ten

druhý; místo liberalistické volné soutěže vymyslel si totalitní systém jiný způsob selekce: aparátčík zdvojenou prací a udavačstvím svých kolegů se zajišťuje, aby přišel na řadu později, aby nejbližší čistka nepostihla jeho, ale jeho okolí. Je to „free competition“, absurdní a antihumánní, ale účinná, alespoň pro totalitní systém a pro diktátora, který sedí na vrcholu mocenské pyramidy. Zákon permanentní čistky zmařil tak jakoukoliv možnost, aby se uvnitř strany zformoval třeba jen zárodek oposice; zaručil tak neměnnost systému, i když s sebou přináší fluktuaci těch, kdo drží mocenskou posice. Jenom jediný člověk je neměnný: Veliký bratr, v němž se ztělesňuje neomylnost strany.

Jako v Sovětech, také v Československu a v jiných sovětisovaných zemích, prošla strana vývojem, který Trocký předpověděl. Ale je tu jeden zásadní rozdíl: mocenská pyramida nemá svou špičku ani na Příkopech, ani ve Strakovce, ani na Hradě, ale v Moskvě. Na to se často na Západě zapomíná. Čistky v satelitních státech plní stejnou funkci jako v Sovětech, ale diktátorem je tentýž Velký Bratr. Ze všech vůdců komunistických stran jediný Tito dovedl se ubránit proti moskevskému centralismu; podařilo se mu to díky specifickým podmínkám . . . vlastní armádou osvobozená země, rudimentární jugoslávský komunismus, vedený partyzány, nikoli aparátčíky) a díky jeho vlastní energičnosti, se kterou se pustil do boje proti sovětským agentům. Ostatní komunistické strany se však dostaly pod stále tužší a důkladnější kontrolu Moskvy. To dokazuje mimo jiné také fakt, že v Polsku, Bulharsku a pak i v Československu byli likvidováni právě generální sekretáři strany, to je právě ta posice, na které Stalin vybudoval své samoděržaví. Čistky v KSČ, při kte-

rých mizí v propadlišti ministři, poverenci a nejvyšší funkcionáři strany a státní správy, nejsou tedy výsledkem dílčích bojů jednotlivých frakcí; Gottwald není samoděržavcem, aby mohl o své vůli zatýkat generálního sekretáře; je pouze lenním pánem kremelského cara a čistky řídí na jeho příkaz. Zákon permanentní čistky nevydali si českoslovenští komunisté, ale byli mu prostě podřízeni.

Stačí přehlédnout bilanci čistek v nejvyšších orgánech strany, aby bylo jasné, že decimovaly opravdu jádro strany. V sedmičlenném ústředním sekretariátu, jak byl zvolen na IX. sjezdu, byli: Gottwald, Slánský, Marie Švermová, Josef Frank, Ladislav Kopřiva, Gustav Bareš a Štefan Bašťovanský. Zůstal jediný Gottwald. U Slánského a Švermové půjde jen o quasisoudní potvrzení likvidace. Kopřiva se z klíčové pozice ministra národní bezpečnosti octl na bezvýznamném, podřadném místě v ministerstvu vnitra, kde se radí o lepším organisování sběru šrotu; Bareš, kdysi ideologický prokurátor, popopil se i s Tvorbou a není o něm zpráv, stejně jako o Frankovi.

Seznam ztrát v 22členném předsednictvu obsahuje kromě těchto šesti jméno Josefa Smrkovského, který byl zatčen. Kromě toho je pochybné, zda v předsednictvu ještě působí Julius Ďuriš a Evžen Erban, protože oba byli pro nesplnění úkolů zbaveni svých ministerských úřadů při reorganisaci vlády, která následovala po zatčení Slánského.

6členný ústřední výbor byl kromě těchto velikánů zbaven ještě dalších lidí: určitě v něm nezůstali dr. Vlado Clementis, Růžena Dubová, dr. Vítězslav Fuchs, dr. Gustav Husák, Hanuš Lomský, Ladislav Novomeský, Vilém Nový, Josef Pavel, Otto Šling, Karol Šmidtke, Jarmila Taussigová-Potůčková a František Vais, kteří byli vyloučeni ze strany a zatčeni. Problematiké je, zda zůstali arm. generál Jaroslav Procházka, jeho bratr prof. dr. Vladimír Procházka a náměstek ministra národní obrany Bohumil Laštovička.

Čistka zasáhla všechny krajské a okresní sekretariáty. Téměř všichni krajsí sekretáři byli vyměněni, někteří z nich zatčeni; kromě Šlinga, který byl krajským sekretářem v Brně, také dr. Vítězslav Fuchs z Moravské Ostravy, Hanuš Lomský z Plzně, Landa z Ústí nad Labem. I když o osudu méně známých aparátčků není dosti spolehlivých zpráv, je více než oprávněný odhad, že čistka postihla celé stovky profesionálních komunistů.

Tito lidé z aparátu strany, likvidovaní v po-

sledních letech, nebyli spolu namnoze spojeni ani pracovně, ani názorově. Nebyla to žádná frakce „titoistická“ či „moskevská“, jak někdy západní komentátoři spekulují. Ponecháme-li tedy stranou násilnou argumentaci agitpropu, že šlo o agenty ve službách Západu, zbývá jen jediné vysvětlení: jejich likvidace, či u některých zatím jenom odstavení, nevyplývala z pouhých osobních sporů uvnitř strany, či z konfliktů ideologických nebo taktických, ale byla uložena Praze Moskvou. Ve straně už žádné debaty o ideologii či taktice nejsou, vykonávají se pouze direktivy.

Jaký smysl má pro moskevské Politbyro praktikovat permanentní čistky v satelitních komunistických stranách? Kromě těch funkcí, které jsme naznačili v úvodu, ještě jednu speciální: zabránit samostatné konsolidaci mocenského aparátu v satelitních zemích a utužit tak ještě více závislost „sesterských“ stran na Kremlu. Vnitropoliticky znamenají přece čistky v KSČ pro stranu pokles prestiže, posilují demokratické složky obyvatelstva a naopak vnášejí nejistotu do řad členů a drobných funkcionářů. Je dokonce velmi oprávněná domněnka, že českoslovenští komunisté se jen se zdráháním podvolili zákonu permanentní čistky. Svědčí o tom také fakt, že Československo bylo posledním ze satelitních států, který čistky ve stranickém a vládním aparátu podle sovětského vzoru zavedl. Proces sovětisace jde v Československu pomaleji.

Čistky v generálním štábu strany projevil se ovšem i ve vládě; kromě „velezrádců“ Slánského a Clementise zmizeli z ministerských křesel po zatčení Slánského také fierlingrovec Evžen Erban, první kolchozátor Julius Ďuriš a kolaborant generál Ludvík Svoboda. Nedlouho po nich poděkoval se Ladislav Kopřiva. Ještě výrazněji se projevila čistka mezi náměstky ministrů; byl zatčen náměstek ministra národní obrany generál Bedřich Reicin, který dělal pohádkovou kariéru díky udavačství, náměstek ministra národní bezpečnosti generál SNB Josef Pavel, zmizeli oba náměstkové Clementise, Artur London a dr. Vavro Hajdů; Ing. Kořátko z ministerstva zemědělství byl degradován a poslán zpátky do Zemědělských novin; generální ředitel státních lesů a statků Josef Smrkovský byl zatčen; zmizel náměstek ministra lehkého průmyslu dr. Ivan Holý, kdysi všemocný diktátor rudého Zlína, náměstek ministra práce a sociální péče Ladislav Kyonka, náměstek ministra zahraničního obchodu Evžen Loebel i jeho nástupce dr. Rudolf Margolius. Pokud někteří z nich nebyli dosud zatčeni a působí dál na podřadných mís-

tech, není tím jejich případ ještě uzavřen. V Sovětech neodcházejí vysocí hodnostáři do penze; Clementis po své „demisi“ byl také nejprve uklizen do Státní banky a Slánského dokonce posadili na dva měsíce do předsednictva vlády, ale byly to jen zastávky na cestě k úplné likvidaci.

Snad nejhůře byli postiženi čistkou režimisté ve službách ministerstva zahraničí; s ministrem a jeho oběma náměstky a sekčním šéfem Janem Pátkem, švagrem Clementisovým, skončili diplomatickou kariéru i mnozí novopečení vyslanci, staří komunisté; z Londýna byl odvolán Rudolf Bystrický, z Paříže dr. Adolf Hoffmeister, z Washintgonu dr. Vladimír Outrata; nástupce Outratův, prof. dr. Vladimír Procházka, neslavně známý autor poúnorové ústavy, zastával svůj úřad pouhých šest měsíců. Byl odvolán vyslanec v Maďarsku, Ivan Horváth, vyslanec u východoněmecké vlády dr. Otto Fischel, vyslanec v Argentině dr. Alexandr Kunoši, vyslanec v Izraeli dr. Eduard Goldstücker. Z Pekinu se musil vrátit dr. František Weisskopf, zatím co jeho kolega v Indii dr. Bohumil Kratochvíl raději požádal o asyl ve Velké Británii. Kromě nich bylo degradováno mnoho zaměstnanců v ministerstvu zahraničního obchodu, někteří z nich byli zatčeni.

Ani komunisté v armádě nevyšli se zdravou kůží; bývalý ministr generál Svoboda se neobjevuje na veřejnosti, jeho náměstek Reicin sedí ve vězení, zatčen byl plukovník Kopold, zeť Švermové, zatčen byl gen. Novák, velitel Moravy. Generál Procházka, bratr někdejšího vyslance ve Washingtonu a přítel R. Slánského, byl zbaven funkce šéfa generálního štábu.

Jak je v totalitním státě samozřejmé, nezůstaly čistky omezeny na stranu samotnou, ale rozšířily se i na všechny filiální organizace. Na sjezdu odborů letos v červenci byl odstraněn z místa předsedy František Zupka, na krajských konferencích postihl stejný osud řadu dalších aparátčků v odborech. Stejně, ba hůře, dopadlo vedení mládeže. Jeho dlouholetý předseda a zasloužilý komunista Zdeněk Hejzlar sedí ve vězení a na posledním sjezdu byl označen za spojence zrádců Slánského, Šlinga a Švermové. S Hejzlarem skončil neslavně i bývalý dlouholetý předseda komunistického Mezinárodního svazu studentstva, Jožka Grohman. Stejně jako ve straně, jsou i v aparátech odborů a mládeže likvidováni také všichni společníci padlých veličin.

Přihlížíme-li jen k těmto likvidacím nejvyšších hodnostářů, ačkoliv rozsahem je čistka daleko mohutnější, je zřejmé, že tu nejde o žádné

lokální změny, ale o systematickou akci. Průběh likvidace podobá se sovětskému vzoru jako vejce vejci: Probíhá v etapách. Začíná odvoláním oběti z její dosavadní funkce. Tím je dán signál k vlně kritiky, dosavadní spojenci degradovaného jsou tak varováni, oběť je izolována. Po této psychologické přípravě, ve které hraje značnou roli i kající sebekritika likvidovaného, přichází další sestup, někdy přímo zatčení. Mouřenín vykonal své, mouřenín může jít.

Neméně zajímavý je osud těch, kdo při jednotlivých fázích čistky vystupovali jako prokurátoři strany a obviňovali likvidované z úchylnosti či ze zrady. Kopřiva vystupoval v roli prokurátora proti bývalému šéfu Rudého Práva Vilému Novému a jako šéf kádrové komise připravoval obvinění proti Šlingovi a Švermové. Sám teď zmizel se scény. Štefan Bašťovanský byl vrchním žalobcem proti tak zvaným buržoasním nacionalistům slovenským, Clementisovi, Husákovi a Novomeskému. Byl sám zbaven místa generálního sekretáře komunistické strany na Slovensku. Rudolf Slánský obžaloval Šlinga, psal do Rudého Práva o zrádcích uvnitř strany — psal to několik týdnů před svým zatčením. Zákon permanentní čistky se tedy nezastavuje ani před vnitrostranickými prokurátory.

A stejně jako v Sovětech, dovedli i českoslovenští stalinisté spojit zákon permanentní čistky s oportunním antisemitismem, který se opírá o pochybné vrstvy obyvatelstva. Hned po likvidaci Slánského začal útok proti židům pod rouškou boje proti kosmopolitismu. Agitpropčiči však často dávali najevo, že jde v kosmopolitismu o zjev specifičtější. Tak i Zápotocký prohlásil (18. prosince 1951): „Nestrpíme, aby se do našich vnitřních záležitostí míchaly a zasahovaly jakékoliv vlivy zvenčí, ať je to Washington nebo Londýn, Řím nebo Jerusálém. Není známo, že by stát Israel zasahoval do vnitřních záležitostí Československa. Zápotocký tady jen metaforicky obměnil antisemitská hesla, která jsou ostatně v Sovětech běžná. Čistky skutečně postihly vedoucí komunisty, kteří jsou židovského původu (Slánský, Šling, Geminder, Frejka, Bareš, Margolius, Weisskopf, Hoffmeister). Pražská vláda šla ve svém tažení proti sionistům tak daleko, že dala v prosinci 1951 zatknout poslance israelské strany MAPAM Mordechaj Orena, který se vracel ze zasedání světové federace odborů přes Prahu. Oren byl pravděpodobně zatčen, aby dokazoval v chystaném procesu, že Slánský měl spojení se sionisty.

Ačkoliv se pozůstali kapitáni komunistické lodi při každé příležitosti pouštějí do zrádců a

agentů zahraniční špionáže, kteří se do strany vetřeli, přece se režim ještě neodhodlal přikročit k monstre-procesu. Otto Sling byl zatčen v listopadu 1950, Clementis během léta 1951, zatčení Slánského bylo oznámeno 28. listopadu 1951. Úřední zpráva tvrdila: „Poněvadž při vyšetřování protistátních spikleneckých skupin vyšly v poslední době na jevo dříve neznámé skutečnosti, usvědčující Rudolfa Slánského z aktivní, protistátní nepřátelské činnosti, byla na jmenovaného uvalena vyšetřovací vazba.“ Rok je pro komunistickou justici jistě postačující lhůta, aby si chybějící „průkazný“ materiál zkonstruovala, a aby zpracovala likvidované ke kající sebeobžalobě. Jestliže se přesto stalinisté neodhodlali k procesům, je to diktováno neutěšenou situací strany. Procesy s bývalými prominenty a „zasloužilými bojovníky za socialismus“ by jistě prestiž strany nepozvedly, ale spíše by vnesly depresi a poraženectví mezi řadové členy. Je ovšem problematické, zda Moskva bude trpělivě čekat a brát ohledy na vnitropolitické nesnáze KSČ. Kdo řekne A, musí říci i B. Jestliže se českoslovenští komunisté podvolili zákonu permanentní čistky, budou tedy musít projít školou moskevských procesů. Vládou schválený zákon o nové prokuratuře podle sovětského vzoru, kterou Československo zavedlo jako poslední ze satelitních zemí, je pravděpodobně také přípravou na procesy s bývalými vůdci proletariátu.

Po čtyřech letech totální moci je dnes dobrá čtvrtina lidí, kteří vedli stranu, odstavena. Ve vězení sedí generální sekretář, kterého čtyři měsíce před zatčením vyznamenal Gottwald řádem socialismu, s ním Marie Švermová, členka staré gardy a žena komunistického a národního hrdiny Jana Švermy, řada ministrů, povereníků, krajských sekretářů, bývalý šéfredaktor Rudého Práva Vilém Nový, bývalý šéfredaktor Tvorby Gustav Bareš, šedá eminence pražského sekretariátu a pověřenec moskevského Politbyra Geminder, elita slovenských komunistů v čele s Clementisem, Husákem, Novomeským a partyzánskými vůdci. Představa pro komunistu v roce 1948 nemyslitelná a absurdní. A přece se jejich čas nachýlil, když kremelský orloj odbil dvanáctou. Každý z nich pro stranu žil a pro Sovětský svaz dýchal. Znali nazpaměť citáty z Lenina a Stalina, recitovali na schůzích o světlém sovětském vzoru a věčné družbě našich národů s velkým spojencem, dštili oheň a síru na západní imperialisty a domácí reakci, zaváděli nemilosrdný třídní boj na vesnici, posílali nekomunisty na šibenici a do koncentračních táborů. Snad byli někdy přesvědčeni o

tom, že si svou činností vyslouží uznání moskevských šéfů. Zapomněli však na jednu maličkost: Zapomněli, že zákon permanentní čistky není specifickým zjevem sovětským, že Moskva s revolucí exportuje také metody policejního státu. V totalitním systému, kde hodnostáři nepodléhají kontrole občanů, podléhají kontrole státní policie. Ani zglajchšaltované myšlení nezaručuje doživotní příslušnost k oligarchii. Čistky jsou jediným prostředkem, jak zabránit zkorunatění aparátu a nahrazovat opotřebované a nepopulární kádry novými pracovníky. Ve starém Římě uspokojovali Césarové lid tím, že v cirku předhazovali křesťany šelmám; komunistický režim chlácholí nespokojenost nevolníků tím, že předhazuje státní prokuratuře bývalé všemocné vládce strany. Přičítá jim odpovědnost za všechny nedostatky a neúspěchy, které ovšem nejsou dílem jednotlivců, nýbrž tkví v systému samotném. Aparátčící musí být omylní, zrádci a vinní, aby Strana zůstala neomylná, věrná a nevinná.

Nad komunistickou stranou Československa vládne sovětský zákon permanentní čistky. Vedoucí členové strany se předstihují v posluhování sovětské špionážní službě, všichni intrikují proti všem. Moskevské Politbyro může být klidné. V Československu už titoismus nevznikne. Je ovšem otázkou, jak pevný a zakotvený může být režim, kde někdo sedí jeden den v předsednictvu vlády a druhý den za mřížemi, kde se ústřední sekretariát strany a její předsednictvo hemží „zrádci a západními agenty“. Čistkami sice Moskva získala úplnou kontrolu nad stranou, ale současně postavila režim na hliněné nohy. A kamenina, jak známo, snadno praskne i při malém nárazu.

UPOZORŇUJEME ČTENÁŘE V
RAKOUSKU, VE FRANCII A V
U.S.A. NA JMÉNA A ADRESY
SVÝCH ZASTUPCŮ V TĚCHTO
ZEMÍCH. PODROBNOSTI NA 2.
STR. OBÁLKY TOHOTO ČÍSLA.

BEZ VOJNY?

KAROL BELAK.

DŇA 8. októbra t. r. poslali prezidentskí kandidáti generál Eisenhower a guvernér Stevenson, poselstvá národom za Železnou oponou. V poselstve guvernéra Stevensona sa hovorí medzi iným: „... oslobodenie národov za Železnou oponou je naším cieľom.“ Generál Eisenhower formuloval tú istú myšlienku ešte určitejšie: „Američania sa nebudú cítiť bezpeční, dokiaľ vy nebudete slobodní.“

Otázka osudu národov, zotročených Sovietským sväzom, sa dostáva postupne do popredia medzinárodnej politiky. Na téma „Oslobodenie národov za Železnou oponou mierovými prostriedkami“ hovorili minulého mesiaca minister Acheson, britský delegát v Štrasburgu poslanec Beamish, konferencia Americkej federácie práce a poradné shromaždenie Európskej Rady v Štrasburgu.

Je možné vyvrátiť totalitný štát z vnútra? Bez ozbrojenej, medzinárodnej intervencie? Naša doterajšia skúsenosť túto možnosť popiera. Jednako sa však otázka kladie a kladie čím ďalej, tým naliehavejšie. Nič na tejto skutočnosti nemení fakt, že európska reakcia na problém zotročených národov je stále ešte neurčitá, nezásadná a rozmelená.

Západ nemôže brániť „nezadatelné slobody a dôstojnosť človeka,“ jestliže ich „zadal“ na druhej strane Železnej opony. Nie je možné vzývať absolútnu cenu ľudskej bytosti na jednej strane Šumavy a na druhej strane odpísať milióny ľudí z účtu. A la longue znamená mier toľko ako rozklad demokratického ethosu. Po desiatich, dvadsiatich rokoch takéhoto mieru nebola by už demokracia morálne na výške, aby sa ešte mohla ubrániť, a prepadla by komunizmu samočinne. To je perspektíva vzdialená. Perspektíva blízka a bezprostredná je konkrétnejšia: „status quo“ prináša komunizmu pomoc práve na jeho Achilovej päte.

Niet žiadnych pochybností o tom, že militantný antikomunizmus, antikomunizmus jednoznačný a rozhodný, je oveľa viac domovom v sovietskom bloku než na Západe. Nejslabší je komunizmus doma. Vitalita, živelnosť a vášnivnosť sovietskeho a satelitného antikomunizmu sa nedá ani srovnat' s protikomunistickým presvedčením na Západe. Čo je na Východe sociálna sila, je na Západe iba presvedčením elitných menšín. Východ je ďaleko bez-

pečnejší a spoľahlivejší spojenec demokracie než Západ. Mier so Stalinom, mier poctivý a trvalý znamená pro demokraciu toľko ako odrezaný konár pod vlastnými nohami.

Je pochopiteľné, že si západní štátníci neželajú vojnu; riziko je príliš vysoké. Rovnako veľké, ak nie väčšie, je však i riziko mieru. Ani vojna ani mier, to je paradox dnešnej medzinárodnej situácie. Ani tradičná vojna, ani tradičný mier. Odtiaľ inštitúcia „Studenej vojny“ a jej postupne sa krystalizujúci cieľ: oslobodenie národov za Železnou oponou.

Má sa tak stať mierovými prostriedkami. „Poskytneme národom sovietskeho bloku všemožnú podporu, ale nesiahneme k vojne,“ prehlásila nedávno Americká Federácia Práce. Nie sú to papierové sľuby? Dobrá vôľa bez účinných prostriedkov? Nie to projekt iluzorný, akt maskovanej bezmocnosti?

Na prvý pohľad naozaj vyzerá tá „všestraná pomoc“ ako papierový sľub. Na tomto však teraz nezíde. Problém takto v skutočnosti stojí. Západ nebude a nechce riskovať vojnu a nemôže ani riskovať mier. Dalo by sa povedať, že na oboch stranách Železnej opony prevažuje vôľa rozhodnúť spor nie na bojišti, ale na šachovnici. Perspektíva, ktorá sa nanucuje, je perspektíva „Studenej vojny“, diaľkodobej stratégie, psychologického nátlaku, hospodárskych sankcií a drobného prieskumu v predpolí i v zázemí nepriateľa. Demokracia bude musieť pristúpiť k celkom novým metódam, ktoré podnes používaly iba totality. Budú to metódy, ktoré možno súborne označiť za prostriedky ilegálne.

Úloha, ktorú diktuje objektívna situácia, je jasne daná. Treba poraziť komunizmus, aby komunizmus neporazil nás. A treba tak učiniť mierovými prostriedky. Je tento projekt vôbec uskutočniteľný? Nie je naším prvým poznatkom o totalitnom štáte, že je tento zvnútra neotrasiteľný? Pozrime sa na otázku ešte raz a budeme zpočiatku premýšľať čiste teoreticky, vo „vzduchoprázde“.

Najsámprv malý úvod: v auguste t. r. zastavilo veľvyslanectvo Spojených štátov v Moskve dovoz posledného amerického časopisu do SSSR, keď Sovietsi pred tým plánovali znemožňovať jeho kolportáciu. Proti Hlasu Ameriky pracuje podľa oficiálnych amerických prame-

ňov výše tisíc rušiacich vysielateľ napriek tomu, že len malý zlomok sovietskeho obyvateľstva vlastní rozhlasové prijímače.

Povedali sme, že budeme premýšľať čiste teoreticky... Predstavme si teda, že by v Sovietskom sväze bežaly bez obmedzenia západné filmy. V každom novinovom stánku by si mohol sovietsky občan kúpiť ľubovoľné západné noviny, v ktoromkoľvek knihkupectve by dostal posledné novinky západného knižného trhu a v každom väčšom sovietskom meste by bez obmedzenia fungovali predajne západného tovaru, výstavné stánky, knižnice a reprezentačné kultúrne strediská po vzoru America house.

Stručne: Predstavme si, že by sa podarilo v Sovietskom sväze zneškodniť vplyv oficiálnej propagandy... Bolo by v tomto prípade možné, že by policajná moc udržala na úzde nespokojnosť širokých mas, nespokojnosť tak vášnivú, akou je nespokojnosť sovietskeho obyvateľstva? Nie je dost' pravdepodobné, že by sovietsky štát ochrnil vo svojich základných funkciách? Vo funkcii dozornej, donucovacej, kontrolnej a represívnej?

Je pravda, že policajná moc Sovietskeho sväzu je najmohutnejšia na svete. Je takou však len preto, že menšia policajná moc by neubránila štát pred revolúciou. Sovietsky režim stojí na dvoch pilieroch: na terore a na propagande. Teror zasahuje iba tam, kde propaganda nestačila. Nie je samotná existencia obrovskej propagandistickej mašiny zakukleným doznaním, že teror sám nestačí? Sovietsky štát stojí na dvoch pilieroch. Udržal by sa, keby stál len na jednom, len na policajnej moci?

Keby stál len na policajnej moci, t. j. keby bolo možné paralyzovať účinok totalitnej propagandy, komunistický štát by sa pravdepodobne octnul pred takými vnútornými ťažkosťami, že je sporné, či by sa vedel s nimi vyrovnáť. Už dnes je pretiažený úlohou vlastnej sebezáchovy. Vyčerpáva ho bremeno, ktoré demokracia nepozná, a preto ani nevie správne posúdiť jeho ťarchu.

Je nebezpečné dívať sa na komunistický štát západnými očami, hľadať násilné analógie a podobnosti. Pokiaľ tieto analógie a podobnosti jestvujú, sú pre pochopenie komunistického štátu nepodstatné. Bezpečnosť a dobrý chod totalitného poriadku spočíva na celkom iných predpokladoch než je tomu v demokracii alebo v inej netotalitnej spoločnosti. Ak je pre bezpečnosť demokracie vcelku irelevantné, čo jej občania čítajú, aký rozhlas počúvajú, čo si myslia, a čo vo voľnom čase robia, nie je tomu

tak v komunistickom štáte. Ak demokratický štát nepočíta vážne s hrozbou sabotáže, neposlušnosti a vôbec ilegálnej činnosti svojich občanov, predstavujú tieto veci pre komunistický štát nebezpečenstvo celkom vážne a aktuálne. Ak nehrá v demokracii propaganda veľkú úlohu, pre komunistický režim má ona existenčný význam. Ak sa demokratický občan bojí riskovať ilegálnou činnosťou svoju slobodu, bezpečnosť alebo život, bojí sa komunistický občan oveľa menej.

Čokolvek podniká komunistický štát pre svoju bezpečnosť, činí tak preto, že tak činiť musí. A tam, kde robí všetko, čo je v jeho silách — na príklad odrezanie človeka od cudzích zpravodajských a informačných prameňov — tam je v hre jeho bezprostredný, existenčný záujem. Stupeň intenzity, ktorým v danom prípade režim reaguje, presne udáva mieru nebezpečenstva, ktoré pociťuje. Komunisti výborne vedia, čo robia. Vedia to neporovnateľne lepšie než Západ.

Prečo Železná opona? Prečo sa komunisti tak ponáhľali so stavbou rušičiek, že vysielanie Slobodnej Európy bolo rušené od prvého dňa? Prečo komunistická Čína tak neústupne trvá na repatriácii svojich zajatcov proti ich vôli, podobne ako to robili Sovietsi so svojimi repatriantmi po druhej svetovej vojne? Otázok je celá spústa a odpoveď je jediná: totalitný štát je tak krehký a jeho rovnováha tak labilná, že ju môže narušiť každá pravda, ktorá sa dostane cez Železnú oponu tým alebo oným smerom. Totalitná propaganda, vec, od ktorej v poslednej inštancii závisí bezpečnosť totalitného poriadku, je tovar, ktorý podlieha zkaže pri prvom závane čerstvého vetru. Všetky faktá, ktoré predkladá na verenie totalitná propaganda, predstavujú uzavrený systém, zretazený celok. Akonáhle jediný článok reťaze povolil, reťaz sa rozpadá. Stačí vyraziť z komunistickej pyramidy lži jedinú tehličku a pyramida sa zosunie. Stačí, aby občan ľudovej demokracie zistil, že ho režim v jedinom prípade oklamal a nebude už veriť ničomu. V tom je zvláštnosť totalitnej propagandy. Vyžaduje od človeka absolútnu vieru, a v tom je jej krehkosť.

Zraniteľnosť komunistického štátu je neporovnateľne väčšia než zraniteľnosť demokracie; preto sú i jeho obranné reakcie výraznejšie. Jestliže je demokratický štát „každodenným plebiscitom“ komunistický štát je stavom permanentnej pohotovosti. Ačkoľvek sa zdá byť pravdou opak, je totalitný poriadok vo skutočnosti, a ešte viac potencionálne, útvar ne-

smerne krehký. Mohutné prostriedky, ktorými disponuje, a ktoré dosť ostentatívne vystavuje, sú v podstate prostriedky obranné. Vnútrošná slabosť komunistického štátu je chronická. Je to slabosť, ktorej korene sú v nepriateľstve verejnej mienky. Zamlžiť toto nepriateľstvo, rozriediť ho, zdemoralizovať a dezorientovať, to je práve poslaním propagandy. Nie je jej úlohou presvedčiť a získať verejnú mienku; propaganda sama vie, že to nie je v jej silách; spokojuje sa úplne s iným cieľom: dezaktivovať nespokojenosť más. Aký význam prikladá režim tejto úlohe? Tisíc rušičiek ruší vysielanie Hlasu Ameriky... na sto sovietskych občanov pripadá iba 6 rozhlasových prijímačov. Na 12 tisíc rozhlasových prijímačov, ktoré napokon vlastní iba spoloahliví komunisti, pripadá jedna rušička.

Vráťme sa však k otázke, z ktorej sme vyšli. Je možné vyvrátiť komunistický štát zvnútra? Teoreticky je táto možnosť viac daná než poprená. Je to, pravda, iba dohad; čo však už vieme zo skúsenosti je, že demokratická propaganda dokáže rozmnožiť vnútorné ťažkosti režimu do tej miery, že tento už nevychádza z defenzívy, že všetku jeho energiu absorbujú funkcie sebazáchovy. Inými slovami: Je možné zneškodniť komunizmus ako medzinárodnú hrozbu, ochromiť jeho útočnosť a plne ho zamestnať jeho vnútornými problémami. Dobrým a skoro vyčerpávacím príkladom je dnešné Československo.

*

Až do mája 1951, t. j. do doby, kedy začala svoju činnosť rozhlasová stanica Slobodná Európa, sa v Československej propagande prakticky nevyskytovaly defenzívne momenty. Režim zásadne nepriznával akékoľvek vnútorné ťažkosti a v jeho tlači či rozhlase ste nenašli ani zmienku o tom, že by niekto — okrem „hŕstky reakcionárov“ — bol proti nemu. Do mája 1951 režim nič nevysvetľoval, nič neomlúval, s nikým nepolemisoval a zo všetkých síl sa snažil budiť dojem, že celý národ je komunistický, a že všetko je v najlepšom poriadku. Štát nepovažoval vôbec za nutné hájiť svoje pozície vo verejnej mienke a vyrovnávať sa s kritikou. Sledovali sme pozorne komunistickú tlač od decembra 1950 do mája 1951. Bol to monolog bez akýchkoľvek náznakov argumentácie, presvedčovania alebo polemiky, monolog, z ktorého bolo starostlivo vypreparované všetko, čo by uvádzalo v pochybnosť tvrdenia, vynášané ex cathedra. Emigrácie si všimli komunisti iba sporadicky a príležitostne.

Po máji 1951 nastal radikálny obrat. Prvé dva-tri mesiace sa komunisti ešte pokúšali zotrvať pri starých metódach. Začali reagovať až potom, keď zistili, že nové vysielateľky sa staly vnútroštitickou silou: tlumočným a usmerňovateľom umlčanej opozície. Skutočná kampaň prepukla až koncom roku. V novembri 1951 prinieslo len Rudé Právo nie menej ako 12 článkov proti zahraničným rozhlasom a emigrácii, tak vulgárnych, divokých a podráždenných ako nikdy predtým. Mária Pujmanová uverejňuje básničku:

*„Svobodná Evropo, tvůj vykřičený hlas
v procesí syčáků a byvších primadon,
zas ‚chránit kulturu‘, zas ‚bolševictví hráz‘,
ty ‚nová Evropo‘, známe tvůj starý hlas,
ba věru pravý uhodilas tón
a šťastné poutní místo vybralas,
kde kdo má v Čechách chuť vracet se znova
na svatováclavskou pouť do Mnichova —
hanební emigranti!“*

Od konca minulého roku je komunistická propaganda zatlačená do defenzívy. Je viac alebo menej zastrenou polemikou s verejnou mienkou a s emigráciou. Témy, ktoré pred rokom komunistov nezaujímali, sú dnes stredom ich pozornosti. Celá propaganda komunistického štátu sa sústredila na otázky, ktorým pred rokom neprikladala podstatný význam, ktorým však tento význam prikladá verejná mienka. Všetko, čo dnes čítate v československých novinách alebo počujete v rozhlase, je v jadre sebeobrana a sebezodovodňovanie režimu.

Každý deň vykladajú v československom rozhlase rôzne dojičky, úderníci a zlepšovateľia o svojej zúfalej biede za prvej republiky. Paleta je čierna ako noc. Apokalyptická hrůza: nezamestnanosť, „žebračky“, hlad, exekúcie, tuberkulóza, podvýživa, analfabetizmus...

Každý den prináša československý rozhlas celú sériu takýchto relácií, vždy v súvislosti s emigráciou a Slobodnou Európou. Rovnakými farbami maľuje komunistická propaganda i obraz o živote na Západe. Priemerne dve-tri relácie denne asi tohoto druhu:

„Betsy je malinké děvčátko z Kalifornie... má hlad, od rána neměla nic v ústech... Na řece plují parníčky... Copak tam asi lidé dělají? Pijí kávu... Tatínek říkal, že nepil kávu ani se nepamatuje... Pojď, Evelino, říká malý John, najdeme si na polích něco k snědku... Veliká hromada krásných pomerančů... Muž s puškou je polévá naftou... Smíme si vzít jeden pomeranč?... Táhněte, holoto!... Muž zapaluje pomeranče... Eve-

lina se shýbá a bere si jeden . . . utíká . . . výstřely . . . malá Evelina leží na zemi a z úst jí stéká pramínek krve . . . (Pražský rozhlas dňa 25. septembra 1952.)

Před rokem komunisti zásadne nereagovali na demokratickú kritiku. Dnes už reagovať musia. Práve na tom poli, kde sú predom porazení a kde ich každodenná skúsenosť občana usvedčuje zo lži. Pravidelne sa dnes vyskytujú v ich tlači a rozhlase dlhé pojednania trebárs o tom, že v Sovietskom sväze je starostlivosť o človeka najvyšším zákonom štátu, ako v Sovietskom sväze prekvitajú všetky občianske slobody, ako sám štát všemožne podporuje kritiku, ako pamätá päťročnica na potreby drobného človeka, aké rozsiahle právomoci majú, a aké sú slobodné sovietske odborové organizácie a pod. . . Po rokoch nerušeného monologu musel komunistický štát prikrôčiť k polemike na svojej nejslabšej rovine, na rovine demokratických zvyklostí a ideálov.

Před rokom nepovažoval režim za nutné skladať účty tam, kde mu to nebylo milé. Dnes predstupujú komunistickí prominenti pred mikrofón a neobratne sa snažia zodpovedať otázku, ktorá Československo najviac páli: Čo vyváža Republika do Sovietskeho sväzu a čo jej za to Sovietsi poskytujú. Zápotocký ktorýsi-krát povedal, že Československo dostáva od Sovietsov ochranu, bezpečnosť, sovietske skúsenosti a okrem toho i obilie. Hneď nato však musel priznať, že v Lokti nebôl po tri dny chlieb . . .

Před rokom režim nepriznával žiadne vnútorné ťažkosti a najmenej ťažkosti politickej povahy. Deviateho septembra t. r. shrnul minister Národnej bezpečnosti Karol Bacílek situáciu komunistickej moci v Československu takto:

„Značnou pomocí veřejné bezpečnosti jsou nově zorganizované pomocné stráže SNB . . . Organizují se v každé obci, kde se nachází státní statek, státní traktorová stanice nebo JZD. Jejich úkolem je chránit společný majetek, odhaliť záškodníky, prověřovat podezřelé osoby, přicházející do obce . . .

V mnohých závodech se rozšířila nezodpovědnost do značných rozměrů. Tam, kde není pořádek na závodě, nikdo neví, kde končí lajďáci a kde začíná sabotáž . . . Bude nutno převychovat nejen maloburžoazii a inteligenci, ale také dělníky, kteří v minulosti byli v zajetí měšťácké ideologie a namnoze podléhají této ideologii i dnes . . .

Nechť se stane naše Národní bezpečnost strašným symbolem podle vzoru slavných so-

větských čekistů . . ., aby se i naše NB stala podle vzoru slavné čerky, GPU a NKVD strašných ochráncem dělnické moci . . . Nechť si naši zaprodanci uvědomí, že každé překročení hranic bude pro ně znamenat zkázu a smrt . . .“

A posledné události v Československu? Predovšetkým to je séria prejavov Ant. Zápotockého. Všetky tieto prejavy boli namierené do robotníckych radov. V rôznych obmenách opakoval predseda vlády: požiadavky robotníctva či už ide o vyššie mzdy, naturálne požitky, alebo o dodržovanie 48hodinovej pracovnej doby, sú v rozpore s „historickým poslaním proletárskej triedy“ a s požiadavkami „boja o mier“. Posledné púta, ktoré ešte spojovaly komunizmus s robotníctvom, sa rozplynuli.

Pomer obyvateľstva k režimu po piati rokoch komunistickej vlády v Československu: režim stratil oporu i v tých složkách verejnej mienky, kde ju kedysi mal. Nie je už silou politickou, ale policajnou. Veľká väčšina obyvateľstva pokladá dnešný poriadok za vlastizradu a jeho predstaviteľov za vlastizradcov. Ľud nepovažuje dnešnú svoju vládu za svoju vládu, nestotožňuje sa s jej programom, a čo je dôležité, má pomerne jasné predstavy o tom, čo má priísť miesto komunizmu a po ňom. V tej chvíli, kedy by bol režim donutený oprieť sa o solidaritu svojich občanov, v tej chvíli by prestal existovať. Keby mu nestála za chrbtom sovietska moc, stačila by pravdepodobne na jeho likvidáciu séria diplomatických zákrokov, podložených dostatočne dôrazným politickým a vojenským tlakom. Keby sa nachádzal v obdobnej situácii Sovietský sväz, pravdepodobne by sa neodvážil vzdorovať západnému ultimatu, akonáhle by vojenská sila Západu prevyšovala dostatočne zreteľne vojenský potenciál sovietsky. Vojenská prevaha Západu je ovšem základný predpoklad každého riešenia sovietskeho problému mierovými prostriedkami.

*

Zdá sa, že je možné ochromiť komunistický štát do tej miery, že by prestal byť medzinárodným nebezpečím. Možnosti demokratickej propagandy sú nedozerne a nedajú sa ešte dnes presne predvídať. Propaganda je v arzenále demokratických prostriedkov prostriedkom novým a málo vyskúšaným. Nikdy nebola vedená tak plánovite, sústredene a s vynaložením takých technických prostriedkov, aby sme mali celkom jasnú predstavu o jej účinnosti a dosahu.

Keď hovoríme „Propaganda“, máme na mysli skutočnú „propagačnú mašinu“, maximálnu

intenzitu prostriedkov a plné využitie technických možností. Najvyšším zákonom „Studenéj vojny“, podobne ako je tomu vo vojne tradičnej, má byť mobilizácia všetkých sil na dosiahnutia víťazstva. Viest' „Studenú vojnu“ iba s pol srdcom, s polovičným vynaložením sil, len príležitostne, nesystematicky a s prílišným ohľadom na tradičné medzinárodné zvyklosti, je plýtvanie časom a prostriedkami. Ide o to, rozvrtať Železnú oponu; komunistický štát ju udržuje všetkými disponibilnými prostriedkami; bez použitia všetkých disponibilných prostriedkov ju slobodný svet nerozvrta.

Konkrétne: treba stavať do tých čias nové a nové vysilačky, kým sa nenajde spôsob ako odstrániť rušenie. Jestliže podnes trpí rozhlasová akcia trebárs nedostatkom koordinovaného archívneho a študijného prieskumu, treba postaviť „fabriky“, ktoré by dodávaly v železnom množstve propagačne užitočný materiál, faktá a čísla. Ak je jedným z ťažísk komunistickej propagandy, povedzme, téza o samočinnom rozklade západnej spoločnosti, téza s ktorou sa občan komunistického štátu stretáva každý deň, treba, aby sa každý deň stretával s „budovateľskou“ propagandou Západu, oprenou o dôkladnú a nákladnú zpravodajskú a reportérskú

sieť. Jestliže rozhlasová akcia proti sovietskemu bloku trpí na príklad nedostatkom financií, treba, aby si Západ dobre uvedomil, že sa na Studenej vojne šporiť nedá a nesmie, že lacná Studená vojna je v skutočnosti drahá.

Rozhlasová akcia samozrejme nie je a nemôže byť jediným bojovým prostriedkom. Úlohou, ako sme povedali, je rozvrtenie Železnej opony; všetky prostriedky, ktoré pomáhajú plniť túto úlohu, sú dobré a nutné. Rozhlasovú akciu treba doplniť a podporovať akciou letákovou, ilegálnou prepravou brožúr a kníh, a novými formami demonštratívnej či symbolickej spolupráce Západu s obyvateľstvom sovietského bloku.

Je možné vyvrátiť totalitný štát zvnútra? Odpoveď na túto otázku a snád' odpoveď prekvapujúcu budeme poznať až potom, až stovky vysieláčiek budú pracovať proti Železnej opone, až tisíce špecialistov budú plánovite exploatovať medzery a napätia vo vnútri totalitnej spoločnosti a moci, až Ukrajina bude zaplavená letákmi a milióny ľudí medzi Ašom a Vladivostkom uveria, že ich vec nie je stratená. Budeme poznať skutočné možnosti demokratickej propagandy, až Studená vojna prejde pod tlakom nezbytnosti do svojho „totalného“ obdobia.

PO PATNÁCTI LETECH

PETR DEMETZ.

MASARYK je veľký Neviditeľný našich dejín. Neviditeľný proto, že jeho pravá ľudská tvár, jeho neskreslená podoba už dnes, 15 let po jeho smrti, mizí pod nebezpečným nánosom frázi, šablon a polopravd. Zapomenout, alebo vzpomínat zkrivené šablony, v tom není podstatného rozdílu. Jen si přiznejme, že se nám pravý obraz Masarykův pozvolna halí do nám jeho obrysy mizí za dešmlhy legendy; že nám jeho obrysy mizí za dešmlhým akademickým proslovům a příliš pohotovým citacím. Je nebezpečné, že se nám při vzpomínce na jeho jméno vybaví příliš snadné, příliš vžitě, příliš omšelé představy, že nás fragmentárnost našich vzpomínek nepřinutí, abychom si svůj obraz Masaryka znovu vybojovali přímo v rokobrazu zapomení. Mythos o Masarykovi jest špatná náhrada za Masaryka živého. Bylo by tragické a paradoxní zároveň, kdybychom si člověka, který po celý život odhaloval laciné legendy a analysoval romantické mythy, ve svých vzpomínkách nahradili pohodlnou náhražkou z druhé a třetí ruky oslavných projevů. Znamenalo by to, že jsme zradili . . .

Jen si vzpomeňme, jak se nám, kteří jsme

vyrostli za první republiky, jevil obraz presidenta-Osvoboditele. Ve třídách našich škol se na nás díval oficiální portrét T. G. Masaryka vzpřímené postavy, vážného, umírněného myslitele, ztělesnění Platonova snu o vládcí-filosofovi, z jeho tváře vyzařoval klid a přesnost, osvícená moudrost a soucitná spravedlnost. V čítankách jsme se dočítali o amerických a ruských dobrodružstvích tatíčka Masaryka a řečníci vyšperkovali své projevy tradičním obratem o tatíčkoví; řečníci pošetilí i moudří, průměrní i nadaní, konservativní i liberální, úřední i neúřední. A všude nám, snad příliš často, opakovali jeho zásady: „Demokracie je diskuse“, „Ježíš, ne César“ . . . Někdy jsme se nemohli zbavit dojmu, že ti, kteří nám tato slova opakovali, se ani nesnažili, aby poznali hlubší osobnost a komplikovanější skladbu Masarykova díla a myšlení. Spokojili jsme se milou představou tatíčka, moudrého starce, meditujícího morálního filosofa, který se — zdánlivě daleko od všedního života — stal pozvolna symbolem československého duchovního vývoje. Příliš snadno, příliš ochotně jsme se vzdalovali živého

člověka. Bylo ovšem pohodlnější oslavovat klišé než autentickou protikladnou existenci člověka Masaryka.

Toto jsme si uvědomili, když jsme s ustálenou představou o tatíčkovi Masarykovi prošli koncentračními tábory nacistické diktatury, bludištěm třetí republiky, a když jsme se jednoho rána ocitli v dobrodružném a riskantním světě exilu. Naráz jsme si uvědomili, že jsme o Masarykovi nepoznali pravdu celou, že nám někteří naši učitelé, kterým jistě nechyběla dobrá vůle, neřekli vše: že nám zamlčeli, že Masarykův život má své propasti, své zvraty, svou plodnou chaotičnost, svou dravost, která nám — v nové situaci byla příkladem a posilou. Začali jsme si, každý takřka sám, znovu objevovat Masaryka ze svých fragmentárních vzpomínek, z rozhovorů, z knih velkých vědeckých ústavů západního světa. Ověřili jsme si jen to, co jsme již tenkrát — ve svém dětství — nejasně tušili. Šablona zakrývala původní tvář, za nánosem se rýsovala žhoucí, přímo tvrdá existence nekompromisního bojovníka a mravní energie demokratického revolucionáře.

Pohodlné klišé o tatíčku Masarykovi nám zakrývalo skutečnost, že mladý docent a profesor Masaryk byl vědec a politik mimořádný, neoblíbený a nepopulární. Mnozí politikové, kteří lichotili svým voličům ani nepoznali, že oslavovali muže, kterému se v ničem nepodobali. Česká veřejnost, český tisk let devadesátých v Masarykovi ještě viděl nepohodlného revolucionáře, který do zatuchlé atmosféry české louchičky vnesl ostré světlo pragmatické kritiky. Profesor Masaryk nebyl tatíček průměrnosti, pošetilosti, romantického nacionálního opojení; neopakoval mladočeská hesla, nespokojil se šosáckým, historisujícím výkladem českých dějin. V době nacionálního romantismu Masaryk mluvil o střízlivé vědě, v době opájení se frázemi o velké minulosti mluvil o skromné přítomnosti, proti legendám a polopravdám postavil civilní hodnocení skutečnosti. V době rukopisných bojů se proti Masarykovi postavili všichni, kdo se opájeli hesly. Nazývali ho služebníkem Němců, zrádcem, cizincem a vyvrhelem. Byl jim příliš dravý, příliš moderní, přílišný přítel nevidaných experimentů.

Klišé o tatíčkovi nám odcizilo neúprosného kritika; fráze o meditacích filosofa nás dlouho okrádala o autentický portrét Masaryka intervenujícího. Příliš často, jak se nám zdá, bylo nám opakováno, že demokracie je diskuse. Víme dnes, poučení dvojí zkušeností, že toto slovo platí jen za určitých podmínek; víme také, že Masaryk tyto podmínky znal velmi dobře. Ano, Masaryk byl humanista, ale nebyl

tolerantní do nekonečna; věděl přesně, že si tolerance zasluhuje jen ten, kdo je sám tolerantní, a že právě filosofie tolerance zavazuje myslitele k intervenci, k mravnímu zásahu, jestliže si toho žádá okamžik. Masaryk netoleroval falšovatele práva, korumpované svědky ve Friedjungově procesu; netoleroval úzký šovinismus a zločinný antisemitismus v době hilsneriady. Ano, byl tolerantní, ale dovedl říci své přísné a odhodlané „tož, to ne“. Ano, dovedl přátelsky diskutovat s odpůrcem, ale přesně věděl, že je příkazem humanity, aby v okamžiku, kdy stál proti zrádcům a zločincům, řekl — ne! A při tomto svém stanovisku setrval i proti bourlivé opozici, nedal se zmýlit, i když mu spílali, i když mu odpůrci vnikli do přednáškové síně filosofické fakulty a snažili se ho umlčet, i když se dožadovala přístupu delegace nespokojených legionářů, i když v zimních ulicích Prahy demonstrovali komunisté; neustoupil, nehledal lacinou popularitu, nelichotil, stál na svém, nediskutoval. Opakoval své strohé — „ne!“

Vzpomínáme dnes 14. září 1937, onoho kalného rána, o němž mluvil básník. Dnešní výročí nám není dnem velkých slov, spíše okamžikem přísného sebezpytování vlastního svědomí a obnovy našich vzpomínek na presidenta Osoboditele. Uvědomujeme si dnes, v době nového nástupu do boje o právo a pravdu, že jsme nejednou podlehlí legendě, že jsme byli příliš pohodlní a málo kritičtí a věcní. Ta tam je doba okázalých úředních oslav. Vracíme se k skromnému, osobnímu, intimnějšímu vzpomínání na Masaryka, vracíme se k Masarykovi, který nikdy nebyl institucí, ale živým člověkem. Uvědomujeme si znovu a s překvapivou živostí, že nám tradiční obraz tatíčka zakrýval podstatnější rysy intervenujícího demokrata a revolucionáře, který spíše připomíná bojovného Lincolna než meditujícího Platona. Uvědomujeme si, že Masaryk rád přitakával, rád diskutoval, ale že dovedl odpovědět nepřátelům lidství nezvratitelným — „Tož, to ne!“ Měli bychom dnes znovu zpytovat své svědomí, zda jsme nediskutovali tam, kde bylo zapotřebí rozhodnutí. Zpytujeme vlastní minulost, zda jsme všude skutečně následovali Masarykovu nepopulární kritičnost, zda jsme nepodlehli legendám a kolektivním soudům, jejichž jménem jsme znásilňovali jednotlivce, zda jsme neholovali ukvapenému generalisování, frázím a heslům, a hlavně, zda jsme všude a vždycky dovedli říci — tváří v tvář nepříteli, který usiloval o likvidaci základních mravních hodnot, své rozhodné a neochvějné — „tož, to ne!“

(Vysíláno rozhl. stanicí Svobodná Evropa.)

KOMUNISTÉ MEZI SEBOU

„Celý svět pozorně naslouchá hlasu 19. sjezu VKS(b).“ (Poznámka komentátora čs. rozhlasu).

K TOMUTO článku, který jsme sestavili z československého tisku a rozhlasu, není třeba mnoha komentářů a poznámek. 19. sjezd VKS(b), zahájený 5. října v Moskvě, se vyznačoval bombastickými projevy o nesmírném úspěchu hospodářství Sovětského svazu. Avšak za každou raketou nadšených frází následovalo zlověstné dunění tak zvané sebekritiky, která jasně ukazuje, že se v Rusku jásá nad plány a pláče nad výsledky. A právě tato „sebekritika“ nejvyšších sovětských pánů dovoluje i nezavěšeným nahlédnout za „Železnou oponu“ sovětského hospodářského i kulturního života. Nejtypičtějším z těchto velikašských projevů byla řeč Malenkovova. Její negativní části, z nichž jsme vyjmuli ukázky, jsou nadměru poučné.

Reakce pražského tisku a rozhlasu na 19. sjezd VKS(b) byla hysteričtější než v ostatních vasalských státech Sovětského svazu. Avšak nepřítelům komunistického režimu, pokud v Československu četli a poslouchali ty nesmírně dlouhé litanie o této, prý světové události, nemohli komunisté poskytnout lepší zbraň proti sobě samým. Pokud jde o češtinu, ponechali jsme ji v citátech v takovém stavu, do jakého ji uvedli komunističtí překladatelé z ruštiny. A nyní několik ukázek z Malenkovovy kritiky.

MALENKOV O KOLCHOZNÍM HOSPODÁŘSTVÍ.

„Je u nás mnoho předních kolchozů i STS (Státních traktorových stanic) a sovchozů, tisíce vzorných zemědělských pracovníků... avšak propagace a zavádění pokrokových zkušeností do kolchoznictví je stále ještě neuspokojivé... V kolchozech je nutno provést progresivnější systém rozdělování příjmů mezi členy... Dále je třeba přiznat, že se stále ještě vyskytují případy rozkrádání kolchozního majetku. Někteří pracovníci stranických orgánů, místo aby stáli na stráži v zájmu společného hospodářství kolchozů, sami se účastní rozkrádání kolchozního majetku. Takoví pracovníci, využívající svého služebního postavení, zabírají půdu, nutí vedení sedmý kolchozů, aby jim přenechávali bezplatně nebo za nízké ceny obilí, maso, mléko a jiné výrobky a vyměňovali jim jejich dobytek

s malou užítkovostí za vysoce užitkový, hodnotnější dobytek kolchozní a podobně... Strana však učinila opatření k překonání těchto nesprávných tendencí.“ (Ta opatření činí strana již od r. 1928. *P.r.*)

MALENKOV O BYTOVÉM PROBLÉMU.

„Přes velký rozsah bytové výstavby pocítujeme ještě všude citelný nedostatek bytů. Jen za poslední dva roky nebylo pro nesplnění plánu bytové výstavby dodáno přes 4 miliony čtv. metrů obytné plochy.“

MALENKOV O PRŮMYSLU.

„Na závodech dochází ke značnému překračování plánovaných vlastních nákladů výroby. Někteří vedoucí hospodářští pracovníci pro své úzké resortní zájmy a na škodu státních zájmů uměle vytvářejí rezervy v plánech nákladu výroby, zvyšováním norem výdeje surovin a materiálu a neodůvodněným zvyšováním ukazatelů práce, vynaložené na výrobky.“ (Zdali z toho oyli delegáti na sjezdu moudří, to nevíme. *P.r.*)

MALENKOV O STÁTNÍM OBCHODU.

„V oblasti obchodu máme stále ještě mnoho vážných nedostatků. Obchodní organizace stále ještě nedostatečně zkoumají požadavky obyvatelstva a dopouštějí se chyb při přísunu a rozdělování zboží po oblastech a republikách. Služba spotřebitelům je v mnoha místech špatně organizována. (Místo zápalek sýr, místo sýra zápalky. *P.r.*)

MALENKOV O DOPRAVĚ.

„Velké ztráty a neproduktivní výroba jsou i v dopravě. Četné železniční, paroplavební a autodopravní podniky mají pro neplnění plánu a pro nadbytečnou spotřebu paliv škody z ne-hospodárnosti, nadměrné finanční výdaje a ztráty. Vyskytuje se ještě mnoho případů nedbalého poměru k svěřenému železničnímu parku, lodím a automobilům, což způsobuje velkou škodu státu.“ (Podle přísloví, že z cizího krev neteče. *P.r.*)

MALENKOV O VÝKUPU.

„Aparát výkupních organizací je nepoměrně vysoký. Nedostatek kontroly nachází živnou půdu pro nejrůznější zneužití a umožňuje nej-

různějším organisacím započítávat všechny škody a ztráty do výkupních nákladů a tím krýt svoji nehospodárnost . . . *Nedostatek patřičného pořádku způsobuje státu škody ve výši několika miliard rublů.*"

MALENKOV O STÁTNI SPRÁVĚ.

„Snižování výdajů na vydržování administrativního správního aparátu se ještě *nestalo* předmětem každodenní péče vedoucích činitelů v úřadech a organisacích. Četná ministerstva a úřady připouštějí zaměstnávání přespočetných pracovníků.“ (Na př. NKVD. *P.r.*) „*Nehospodárné zacházení s hmotnými a peněžními zdroji a pracovními zálohami, k nimž dochází ve všech odvětvích národního hospodářství, svědčí o tom, že vedoucí zapomněli na hospodárnost . . . Jde o to, aby bylo skoncováno s lhostejností hospodářských vedoucích a stranických organisací. Otázky, jak uskutečnit nejprísnější hospodárnost, musí být vždy středem pozornosti naší stranické práce.*“ „Musíme stále pečovat o *výchovu* sovětských lidí k *šetrnému* zacházení se společenským socialistickým majetkem.“ (A tak do nekonečna. Prostě, nejde to. *P.r.*)

MALENKOV O LITERATUŘE.

„Roční náklad knih v SSSR dosáhl 800 milionů. Vysokým titulem „Laureáta Stalinovy ceny“ bylo vyznamenáno 2339 literárních a uměleckých pracovníků. Bylo by však nesprávné, kdybychom pro velké úspěchy neviděli také *velké nedostatky* v rozvoji naší literatury a umění. Ideová umělecká úroveň mnoha děl zůstává stále ještě na nedostatečné výši. V literatuře a umění se dosud vyskytuje mnoho *průměrných, všedních* a někdy prostě *nedbalých děl.*“ „Mnohostranný a kypící život sovětské společnosti je v tvorbě některých spisovatelů a umělců líčen mdle a nudně.“ (Inu, socialistický realismus. *P.r.*)

MALENKOV O FILMU.

„Nejsou odstraněny nedostatky v tak důležitém a populárním odvětví umění, jakým je film; dovedeme dělat dobré filmy, *avšak k takovým filmům se dochází stále ještě málo.* Sovětští lidé nestrpí všednost, bezideovost a faleš.“ (To je senační tvrzení. *P.r.*)

MALENKOV O STRANICKÝCH ORGANISACÍCH.

„Do stranických organisací pronikla nálada bezstarostnosti. (!) Mezi stranickými, hospo-

dárskými a jinými pracovníky se vyskytují případy otupení bdělosti, lajdáctví, případy vyzrazování stranického a státního tajemství. Jedním z nejnebezpečnějších a nejzlovojnějších projevů jsou případy, kdy *někteří pracovníci utajují pravdu o skutečném stavu věci* v podnicích a institucích jim podřízených a *přikrašlují výsledky práce.*“ (To se to pak statističi. *P.r.*)

AVŠAK:

„Soudruzi! V naší epoše září velké učení Marxe, Engelse, Lenina a Stalina všemu lidstvu na cestu rozvoje světové civilisace.“

A NYNÍ NĚCO ZE SJEZDOVÉ STATISTIKY:

Neméně zajímavá než zpráva Malenkova o zlodějství, lajdáctví a korupci v sovětském hospodářství (které je u nás dáváno za zářný vzor), je zpráva, kterou za mandátní komisi podal k 19. sjezdu komunistické strany Ruska soudruh Pěgov. Řekl:

„Na 19. sjezd strany bylo zvoleno celkem 1192 delegátů s rozhodujícím hlasem a 167 delegátů s poradním hlasem. Mandátní komise oznamuje, že všichni delegáti jsou přítomni na sjezdu. Jasným výrazem dalšího upevnění spojení s masami a růstu autority u lidu je růst členstva,“ prohlásil Pěgov. A v dalším vypočítával, že „k 1. říjnu 1952 má bolševická strana v Rusku 6,013.259 členů a 867.866 kandidátů na členství. V době, kdy se konal 18. sjezd strany (to jest před 13 lety), měla strana pouze 1,588.852 členů a 888.814 kandidátů. Stoupl tedy počet členů a kandidátů strany o 4,404.000 členů.“

A nyní, jak tomu je s počtem členstva komunistické strany v Litvě, v Estonsku a na jiných kdysi svobodných zemích, kterých se sovětská vláda po minulé válce zmocnila. Soudruh Pěgov předkládá tato čísla:

„V lednu 1941 měla komunistická strana Litvy pouze 2500 členů. Dnes mají litevské komunistické organizace 50.000 členů. K 1. lednu měla komunistická strana Estonska 2000 členů. Dnes mají komunistické organizace v Estonsku 31.000 členů.“

PODKARPATSKÁ RUS:

Soudruh Pěgov oznámil na sjezdu, že se na něm po prvé představily také stranické organizace západní Ukrajiny, čili po česku Podkarpatské Rusi. Tyto organizace že zahrnují přes

100.000 komunistů. Dále se ho zúčastňují po prvé delegáti západních oblastí Běloruska, kde je organisováno 33.000 členů a kandidátů KS, a delegáti stranické organizace „nové kalinin-gradské oblasti“, což není nic jiného než bývalé německé území, východní Prusko.

KDO JE KDO?

Zajímavé věci pověděl předseda mandátní komise Pěgov o složení delegátů sjezdu podle vzdělání. Pravil:

„Z 1192 delegátů má 709 delegátů vyšší vzdělání, 84 mají neukončené vyšší vzdělání (?), 223 delegáti mají střední vzdělání a 176 delegátů má neukončené (?) střední a základní vzdělání.“

Snad by bylo zapotřebí zvláštního studia sovětského školství k vyjasnění toho, co tímto rozdělením na „ukončené“ a „neukončené“, vyšší, střední a základní vzdělání měl soudruh Pěgov na mysli. Vždyť dále pravil, že:

„Práce sjezdu se zúčastňuje 65 delegátů, kteří mají vědecké tituly, 282 inženýrů, 68 agronomů, zootechniků a jiných odborníků, 98 učitelů,“ atd.

To je zajímavá sjezdová matematika. Sečteme-li delegáty s vyšším a středním vzděláním, rovná se výsledek počtu 1016 delegátů nedělníků. Na dělníky, to je na delegáty s neukončeným středním a základním vzděláním, připadá jen 176 míst. A neméně zajímavé je sledovat statistiku o složení delegátů sjezdu podle délky členství v komunistické straně. Na členy, kteří byli organisovanými komunisty do roku 1917 připadá podle Pěgova pouze 1.2 procenta (což je asi 12 delegátů). Na členy, kteří byli ve straně od roku 1917 do roku 1920 připadá pouze 6,2 procenta, což je asi 72 delegátů z dvanácti set. Zní to spíše jako statistika poprav. Z celé avantgardy ruského komunismu z prvních let její vlády zbývá podle Pěgovova výpočtu jen 7,4 procenta delegátů. Rozhodují tedy na sjezdu až později přistoupiví členové strany. Z avantgardy zbylo pouze asi 85 delegátů.

Soudruh Pěgov si ve své zprávě sice libuje, že „mnohonárodnostní složení sjezdu je nejlepším svědectvím toho, že strana Lenina a Stalina je ztělesněním nerozborného přátelství a bratrské spolupráce mezi národy našeho státu a vysoko drží prapor proletářského internacionalismu.“ A vypočítával, že mezi delegáty jsou Turkmeni, Kirgizové, Baštirové, Čubaši, Osetinci, Ugmurtové atd. Gottwalda Pěgov mezi tyto exoty nezapočítal. Pěgov si však stěžoval, že mezi 1192 delegáty je pouze 147 žen. „Při-

pomínám,“ pravil Pěgov, „že v některých stranických organizacích se zřejmě nevěnuje dostatečná pozornost postavení žen na vedoucí místa.“

Třicet let se v Sovětském svazu volá po větší účasti žen v komunistické politické práci, a jak vidět, bez úspěchu. Pěgov s politováním zjistil, že v Běloruské delegaci o 28 členech s hlasovacím právem jsou jen 2 ženy. Avšak stejně jako Malenkov, třebaže nespokojen, Pěgov provolal slávu velkému vůdci: „Ať žije a je zdrav ještě po mnohá léta k radosti strany a lidu náš veliký vůdce, soudruh Stalin.“

A tím skončila zpráva předsedy mandátní komise 19. sjezdu VKS(b) soudruha Pěgova, delegáta s dokončeným vyšším vzděláním.

A NYNÍ NĚKOLIK CITÁTŮ Z PRAHY NA OSLAVU SJEZDU.

Šéf československého zpravodajství Jiří Hronek 8. října t. r.:

„19. sjezd VKS(b) vejde do dějin jak sjezd budovatelů komunismu. A komunismus, drazí přátelé, to je zlatý věk lidstva.“

„Tím více se budeme snažit, abychom se co nejvíce podobali skvělým sovětským lidem.“

„V SSSR není lidí vykořisťovaných, není tam bezpráví, nepěstuje se tam sobectví, nikdo se nemůže obohatit na úkor druhého.“

„Nikde nebylo v žádné zemi tolik vynálezců, zlepšovatelů, ale také spisovatelů, básníků, malířů a vědců, jako je dnes v SSSR.“

Bohumil Sládek, dělník a nositel řádu z Kladna v pražském rozhlasu:

„Zamyslel jsem se nad závratnými výrobními úspěchy, kterých SSSR dosáhl. Za tímto úspěchem sovětských lidí vidím i jejich šťastný budovatelský život. Od doby, co nás SSSR osvobodil, se o tom neustále přesvědčujeme.“

Z CHVALOPĚVU NA STALINA.

Rudé Právo z 6. října t. r. v posudku spisu J. V. Stalina „*Ekonomické problémy socialismu v SSSR*“ napsalo m. j.:

„Tato práce je novým klasickým dílem tvůrčího marxismu . . . Do rukou milionů se dostalo nové geniální dílo velikého vůdce bolševické strany a učitele všeho lidu světa, soudruha J. V. Stalina.“

„Soudruh Stalin ve své práci podal především geniální výklad hlavního ekonomického zákona socialismu.“ A následuje citát z „díla“:

„Podstatné rysy a požadavky základního ekonomického zákona socialismu by bylo možno formulovat asi takto: Zabezpečení maximálního uspokojení neustále rostoucích materiálních a kulturních potřeb celé společnosti, pomocí nepřetržitého růstu a zdokonalování socialistické výroby na základě nejvyšší techniky.“

Rudé Právo si pochvaluje: „Soudruh Stalin tu hluboce rozebral samu podstatu socialismu“ a končí:

„Světlo geniálních stalinských myšlenek, obsažených v práci „Ekonomické problémy socialismu v SSSR“, ozařuje cestu stamilionů k vítězství věci socialismu a komunismu, ke štěstí všech pracujících lidí.“

A tak ad nauseam. Kam však tato cesta vskutku vede, o tom se mohli soudruzi poučit i z Malenkovovy řeči o výsledcích 35letého komunistického hospodářství.

Pavel Rohan.

PRAŽSKÝ KALEIDOSKOP

DĚTI V KAPITALISTICKÝCH ZEMÍCH . . .

Francouzské děti se učí ve školách, které nikdo o prázdninách neopravoval, ani nevymaloval. Některé školy jsou na spadnutí, maminky se bojí tam děti posílat, a tak jsou děti doma, neučí se psát a číst, neučí se počítat — *pražský rozhlas 22. 9. 52.*

V Japonsku tisíce rodičů prodává své děti z nouze obchodníkům a ti zase továrníkům.

Děti Syrie jsou prodávány za 300-600 syrských liber do otrocké práce.

V USA musejí školní děti na rozkaz vlády dávat svou krev pro krevní transfuse . . . *československý rozhlas v půlhodině pro ženy 24. 9. 52.*

V Neapoli je 70 procent dětí ve školním věku negramotných . . . *rozhlas 18. 9. 52.*

. . . ukázalo se, že první obětí nové francouzské politiky jsou děti. Je pro ně nedostatek škol. Školní budovy, po léta neopravené, se mění v rozvaliny. Jesle takřka vůbec neexistují. Paul Reynaud řekl: „Deset milionů dětí neznamená nic jiného než neproduktivní výdaje!“ Paní Reynaud však ani to nestačí. Vyjadřuje své politování nad tím, že nebyla věnována pozornost manželově návrhu, aby děti chudšů byly sterilisovány. Reynaud vyzývá k masovému hubení dětí. *2. 10. 52.*

„MÍRNĚ ŘEČENO, SVINSTVO . . .“

Motto: někde to vážne a jinde skřípe:

Antonín Zápotocký k sokolovským havířům dne 14. září 1952:

„Jsou-li u nás někde v zásobování chlebem poruchy, padá plná odpovědnost za to na místní činitele . . . plnou polovinu naší obilné potřeby kryje dnes SSSR.“

V Lokti mne na náměstí obklopily ženy a stěžovaly si, že také tři dny nedostanou chleba. Také když si stěžovaly, že nemají brambory, to jsem pochopil, jelikož kalamitu s brambory jsme měli letos všude, ve všech městech. Ale když mně řeknou, v několikatisícovém městě, že nemají tři dny chleba, tak je to, přátelé, místní šlendrián, pak je to, mírně řečeno, svinstvo . . .“

Antonín Zápotocký k havířům na dole Medard ve Svatavě 15. září 1952:

„To nestačí, aby krávy dojily dva až dvaapůl litru mléka denně, to bysme špatně skákali, krávy musí dojít 6, 8, 10, a 12 litrů mléka denně a krávy to dokážou . . .“

PŘESVĚDČILI SE NA VLASTNÍ OČI . . .

Pan M. Nový, vedoucí čs. delegace Červeného kříže v Torontu:

„Často jsem slýchal od obdivovatelů USA, že tam každý má auto. V Kanadě jsem se na vlastní oči přesvědčil, jak to ve skutečnosti s těmi auty je. Při obrovských vzdálenostech jednoho města od druhého neznamená auto luxus, nýbrž dopravní prostředek, nutný k cestě do práce, za obchodem, do školy . . . *Praha, dne 27. 9. 52.* (V SSSR jsou snad města těsně u sebe? *P. r.*)

Vladimír Stříhal, Josef Kopáč a Karel Štěpán, montéři závodu Vl. I. Lenina v Plzni (býv. Škodovka) v relaci „Byli jsme v Mao-Tse-Tunově zemi“:

„Koncem února t. r. upozornil ředitel závodu našeho vedoucího, že severovýchodní část Číny byla napadena bakteriologickou válkou. Jeho slova byla potvrzena 8. března, kdy o 22.30 v noci zazněly sirény. Odebrali jsme se do krytu a za dvě hodiny byl ohlášen konec bakteriologického náletu. Jednou po náletu, když jsme se ubírali do práce, spatřili jsme, jak nastupují čety, které začly čistit celé město chlorovým vápnem. Vidíme všude davu lidí s jejich hůlčičkami, jimiž sbírali hmyz. Sebraný hmyz byl potom odvážen ke zkoumání do speciálních laboratoří. Celkem na naše město a okolí shodili Američané bakteriologické bomby třikrát. Na místo dopadu bomb byla také v červenci t. r. přivedena mezinárodní komise, pátrající po faktech o vedení bakteriologické války. Tak se tato komise přesvědčila na vlastní oči a my na vlastní kůži to užili, jakým způsobem si představuje Wall Street a jeho žoldáci vedení války. (Praha, dne 1. 10. 52.)

NĚCO PRO ZASMANÍ ANEB PO STARU SE ŽÍT NEDÁ . . .

Soudružka J. Telcová o ustavení JZD v Chýnavě:

„No, můžu říct, že ženy v Chýnavě se zapojily do té práce a já budu hodně pomáhat tomu JZD, napomáhat a koukat, aby to šlo tak, aby lidi říkali, že se chodí dívat do JZD, do té naší Chýnavy, do toho velkého JZD, který je snad v okrese největší, bude mít potíže, ale všechny překonáme, doufáme s těma našima ženskýma, s těma našima rolníkama, kteří pochopili, že po staru se žít nedá . . .

. . . já jako malá zemědělkyně, měli jsme malé hospodářství a manžel mušel chodit do práce, děti mě chodily do školy, já sem musela pořád jezdit s kravama, vorat, pole sme měli

na druhý straně, já mušela po vsi, táta šel z práce mušel za mnou, kluci šli ze školy, já sem jim toho napovídala, co maj' dělat, já už se těším, že se toho zbavím (!) a že budu dělat v JZD a budu dělat co budu moct, jen když už nebudu jezdit s kravama, zas budu dojit a dávat hodně mlíka, to je lepší než jezdit s kravama. Tak už se těším, že budeme dělat společně a těším se, jak zejtra s velkým elánem pudu rozhazovat hnůj . . .“

Z relace „Rozorávání mezi v Chýnavě“ 22.9.52.

L. B.

PAVEL JAVOR:

VERŠE DO TICHÁ

I.

*Včera tu zpíval pták,
jako by o naději zpíval,
tak dlouho, do noci —*

*Nevěděl proč,
a zpíval o naději
dlouho, až do noci —*

*Tak vždycky,
tak vždycky přichází láska . . .*

II.

*Kdy se dozpívám a domiluji,
kdy prohlédnu krutým tajemstvím?
Tiše šeptá vítr staré thuji,
že je láska lehká jako dým —*

*Do ráje mě vede, hřešíc
a já — nevěda sám kudy kam —
věčně znova jako starý měsíc
přibývám a zase ubývám . . .*

III.

*Na nebi měsíc opuštěný
— mince na dlani.
Bezmocná lítost náhlá
tvůj hlas mi zaclání —*

*Několik podzimů ještě,
odejdem spat —
Dál budou klasy šumět
a ptáci odlétat . . .*

Z NOVÉ LITERATURY

PŘÁVĚ před uzávěrkou tohoto čísla vyšly dlouho očekávané „*Projevy k domovu*“ Ferdinanda Peroutky. Brožovaná knížka nové edice „*Knihy exilu*“ obsahuje nedělní projevy, které přednesl šéfredaktor rozhlasové stanice Svobodná Evropa v době od zahájení vysílání (1. 5. 1951) až do konce roku 1951.

Při pročítání této 150stránkové knížky přichází tomu, kdo neměl příležitost nedělním projevům naslouchat, bezděky na mysl dřívější autorova činnost. Ve srovnání s nedělními úvodníky v Lidových (Svobodných) novinách a s úvahami v Přítomnosti (Dnešku) jsou „*Projevy k domovu*“ prostší, bezprostřednější, ostřejší. Dřívější mistrné stylistické obraty jsou nahrazeny řečí, mířící přímo k jádru problému, na který autor reaguje. Z těchto čtvrt hodinových projevů je každý doslova nabit konkrétními argumenty, v nichž takřka ani slovo není zbytečné. Příklad:

„... skoro všichni naši spisovatelé podepsali kolektivní smlouvu bezcharakternosti. Zavazují se, že budou vyjadřovat city, které necítí, velebit to, co se jim protiví, a psát o věcech, které neznají. Pan Drda se zavázal napsat román z vojenského života, o kterém tento měkkýš nic neví. Je to pro něho tak nesnadný podnik, jako kdyby chtěl napsat román ze života čestného člověka. Už jednou sepsal povídky o boji na barikádách. Když se u nás opravdu bojovalo na barikádách, on pil ve vinném sklepe . . . Ano, František Kubka. Typ. Dnes píše pravý opak toho, co psal dříve. Buď tedy býval hloupý za Masaryka nebo je hloupý dnes. Buď byl bezcharakterní tenkrát nebo nyní. Napsal teď knížku, kterou nazval „*Malé povídky pro Mr. Trumana*“. A napsal také do novin, proč prý tu knížku napsal. Povídá, že „z hněvu vznikla má knížka“. Z žádného hněvu nevznikla. Vznikla ze strachu . . . Svou knížku nenapsal z hněvu, nýbrž proto, že byl nacistickým kolaborantem a hledá odpuštění. Tento muž, který by měl představovat důstojnost spisovatelovu, slíbil už věrnost Masarykovi, Hitlerovi a Stalinovi. Ale říká si: ať se zmítám, jen když se nepotopím.“

Konkrétní ilustrace a strohá srovnání komunistické mythologie s realitou jsou metodou, jíž Peroutka užívá s neobyčejnou účinností. Lze snadno pochopit rozčilení komunistů nad jeho nedělními projevy. Na slovní, pracně předané tkanivo jejich propagandy dopadají Peroutko-

vy věty jako rány sekerou. Jejich usilovné pokusy o indoktrinaci poddaného obyvatelstva jsou rázem zmařeny tokovýmto nedělním projevem. V pochopení rozhlasové techniky neméně než ve vlastní žurnalistice se Peroutka ukazuje mistrem.

Převážná část autorovy politické argumentace je utilitární, logická a jasná. Ve srovnání s neobuditelským, duchamorným nářkotepectvím většiny našich nominálních demokratických vůdců působí „*Projevy*“ příjemně osvěžujícím dojmem. Peroutka se neuzavírá ani novému evropskému myšlení, ač v tomto případě se jeho zdůvodnění zdá být příliš přízemní: „Velká generace před námi vyslovila myšlenky 28. října a vytvořila československý stát. Ale my jsme prošli zlými zkušenostmi a cítíme, že musíme idey 28. října doplnit. Musíme je doplnit o ideu bezpečnosti. Nestačí vychovávat lidi, aby byli demokraty, je třeba také zajistit, aby vždy jednou za pět let se nemusili trást hrůzou pro své demokratické přesvědčení. Oznamuji vám toto thema našeho přemýšlení. Přemýšlejte o tom také. Myslím, že dospějete tam, kam jsme dospěli my: k ideji spolku demokratických národů.“

Po zběžném přečtení Peroutkových „*Projevů*“ se zdá být oprávněna jediná výtká. Není pochyby o tom, že autor jasně vidí osudné chyby, které způsobily, že se Čechoslováci octli ve svém nynějším smutném postavení. Je však příliš tolerantní, příliš kompromisní vůči myšlení, které tuto katastrofu přivodilo. Amoralní a zhoubná ideologie „5.—9. května“, ač jejím předním reprezentantem byl sám Beneš, byla hrobařem demokracie a porodní babičkou bolševismu. Tolerantní a spíše zastřená kritičnost autorova vůči této dosud přežívající naivně ethnocentrické chorobě rozhodně nestačí.

Ferdinand Peroutka je dnes předním politickým novinářem typu, který se bohužel (ač jsme si s oblibou namlouvali opak) nestal skutečnou českou tradicí: je střízlivým realistou jasně a přesněho myšlení, jehož neocenitelným darem je vyjadřovat složité myšlenky jasně, prostě, koncise, neskresleně. Za jeho často kolokviální formulací prosvítá pronikavé, přesné myšlení analytické. První Peroutkovy „*Projevy k domovu*“ splnily svůj hlavní úkol beze zbytku: byly účinnou a ostrou zbraní demokracie ve studené válce s bolševismem. Pro

svůj inteligentní kritický realismus, svůj takřka anglosaský britký common-sense si zaslouží též plně pozornosti naší roztroušené veřejnosti exilové.

*

V TISKARNĚ New Yorských Listů vyšel nedávno elegantně vypravený spisek Otakara Machotky, nazvaný *Poučení z exilu* (vydala strana čs. národních socialistů v exilu, New York, 1952). Vlastním obsahem krátká brožura byla značně rozšířena tiskařským umem; z nominálních 44 stran je vskutku potištěno pouhých 28 — široké prázdné okraje stránek potištěných a prázdné strany mezi kratičkými kapitolkami jsou úpravou vskutku neobvyklou.

Název příspěvku musí vzbudit zájem každého přemýšlejícího exulanta. A nehledě k tomu, vždyť autorem je bývalý profesor Karlovy university a Vysoké školy politické a sociální, jedna z prominentních osobností českého vědeckého a politického života. Poučení, jež v exilu načerpal profesor Machotka, by jistě měla být významným intelektuálním příspěvkem nejen pro Čechoslováky v exilu, nýbrž i pro širší veřejnost západních zemí.

Pro každého, kdo hodlá příspěvek prof. Machotky posuzovat s podobného hlediska, i když tak činí sebe ohleduplněji, je brožura těžkým zklamáním. Větším dílem se skládá z politických trivialit, které byly po léta omílány v předúnorovém bulvárním tisku. Nejen kritika komunistické praxe, nýbrž i poznámky o Marxovi a marxismu, spadající tematicky do oboru profesora sociologie, se skládají výlučně z pasáží, které jsou samozřejmou částí duchovní výzbroje kteréhokoli povrchního západního žurnalisty. Ani potuchy není po tom, že by se autor pokoušel vyvodit poučení z událostí, které způsobily, že je nucen svoji brožuru vydávat v exilu. Nikoli. Brožura je theodiceí čs. strany národně socialistické, strany, která první dosáhla pravé politické moudrosti, strany, k jejímuž hlubokému a světově významnému duchovnímu přínosu se civilisovaný Západ teprve pomalu a s obtížemi propracovává.

V krátkém a povrchním rozboru politického vývoje západních sociálně demokratických stran se snaží autor dokázat, že všechny tyto strany postupně opouštějí svou původní theoretickou základnu marxismu a že se stále více přibližují k filosofii čs. strany národně socialistické, která „kritikou a zdravým úsudkem“ dospěla k vědomému odmítnutí marxismu již před půl stoletím. V této simplifikaci je ovšem přehlédnuta okolnost, že právě nejvyspělejší sociálně demokratické strany na Západě převážnou

část své inspirace vždy čerpaly z jiných zdrojů a že marxismus v nich od počátku hrál roli pouze podružnou. Na druhé straně i z vývoje západních stran nesocialistických, na př. americké strany demokratické, usuzuje autor, že se tyto nevyhnutelně blíží k nahlédnutí správnosti všech politických thesů čs. národních socialistů. Autor uzavírá: „... ze zkušeností z tolika zemí vidíme stále jasněji, že cesta, kterou jsme šli, je cesta správná, cesta budoucnosti.“ Stranická sebedůvěra, jak patrně, je neotřesitelná; maličkosti, jako na př. únor r. 1948, ji zajisté narušit nemohou.

Vskutku truchlivý je pohled na to, jak prominentní český sociální theoretik v roli straníka s naprostým klidem upadá do ersatz-buditelské mystiky: „... potřebovaly (t.j. západní soc. dem. strany) téměř devadesát let zkušeností, aby přijaly to, co rozum prostých českých lidí cítil a nahlédl tak dávno. Pociťujeme nad tím skutečné zadostiučinění...“ Stejně pozoruhodný je i závěr: „Zatím však je až podivuhodné, jak samostatný český rozum a citlivé české srdce dovedly najít cestu, kterou po tolika desetiletích shodně potvrzují všechny politické zkušenosti.“ Mínil tím snad autor cestu do exilu?

Velebení nacionalismu je integrální součástí spisku: „... sociální demokraté... ještě nepochopili význam a krásu lásky a s ní spojeného bratrství, ještě plně nenahlédli sílu národní myšlenky.“ Autor si dokonce pochvaluje, že „v poměru k jiným národům opustili ruští komunisté... podstatnou Marxovu zásadu, a to opět ve směru našeho socialismu... Ruský nacionalismus je nejkřiklavějším opuštěním a přením Marxovy anacionálnosti, kterou my jsme odmítli tak dávno.“ V tomto směru tedy Stalin opuštěním Marxe dal za pravdu moudrým thesům čs. národních socialistů. Na mnoha místech vychvaluje autor horlivě ideu a praxi nacionalismu, který byl podstatnou součástí platformy čs. strany národně socialistické. Je třeba litovati, že neuznal za vhodné věnovat svou energii rozboru národně socialistického nacionalismu v letech 1945-1948, který v tolika směrech (na př. v záležitosti odsunu Němců) tak velkomyslně nahrával všechny trumfy do rukou komunistů.

Autor důsledně trvá na svých thesích i v mezinárodním měřítku. Tak na př. „socialistické strany anglického imperia“ jsou mu bližší, než soc. dem. strany skandinávské, a to „svým uvědomělejším hájením národních zájmů.“ O snahách po evropské integraci a postupu v tomto směru se autor ve svém mezinárodním přehledu nezmiňuje ani slůvkem. Svět budou-

cnosti profesora Machotky, skládající se z nezávislých a samostatných státek a států, řízených pokud možno věrnými obdobami čs. strany národně socialistické, je perspektivou poněkud ponurou . . .

Povážlivé příznaky jakési intelektuální schizofrenie přímo bijí do očí při čtení tohoto spisku. Così jako neviditelná železná opona odděluje profesora Otakara Machotku, behavioristického sociologa, který jindy tak chladně, objektivně zkoumá rozvodové statistiky železničářů a obchodních cestujících, pátraje po jejich příčinných souvislostech, od Otakara Machotky, předního poradce a ideologa čs. strany národně socialistické (t.č. v exilu). Otakar Machotka č. 2, který promlouvá v tomto spisku, nepociťuje nejmenší potřeby zkoumat nezaujatě žádoucí cíle a prostředky politické činnosti, či analyzovat odborně a objektivně současné společenské dění. S Otakarem Machotkou-sociologem nemá společného nic více než hrstku verbálních obrátů a část terminologického aparátu.

V úzkých sférách akademické mikrosociologie působí úspěšně a výlučně Otakar Machotka — sociolog. Jakmile však jde o problémy širší, je vypínač náhle přehozen: nezaujatý, behavioristický sociolog je rázem „vypnut“ — scénu okupuje divý národně socialistický straník.

Je třeba doufat, že brzy nadejde doba, kdy chladné a jasné světlo analytické výzbroje profesora Machotky-sociologa bude bez milosti vrženo na these a činnost Otakara Machotky — nár. soc. ideologa. Teprve potom nastane zmatený, avšak blahodárný ústup Otakara Machotky č. 2 se scény společenského dění a Otakar Machotka č. 1 po zásluze a k všeobecnému prospěchu opanuje pole, z něhož se sám z nepochopitelných důvodů až dosud vylučoval. V „Poučení z exilu“ je kapitolka, nazvaná „Zmoudření Západu“. Bohdá se jednou dočkáme potenciálně nesmírně slibné kapitoly, na kterou autor tentokrát zapomněl; její název by mohl být „Zmoudření čs. národně socialistických předáků“.

H. J. Hájek.

CHURCHILL O BENEŠOVI

PATÝ svazek *Churchillových válečných memoirů* vyšel nedávno v londýnském nakladatelství Cassel a spol. Obsahuje události druhé světové války od prosince 1942 do 5. června 1944, tedy až do předvečera invase Francie spojeneckými vojsky. V době, kterou Churchill jako vždy mistrně v tomto svazku líčí, došlo i k teheránské konferenci, o které se v posledních letech tolik mluví. Cesta presidenta Beneše do Moskvy je rovněž mezi událostmi, o kterých se Churchill zmiňuje. V tomto tlustém svazku Churchillových memoirů je to jediná zmínka o Československu. Poněvadž jeho setkání s Benešem v Marakeši v Africe bylo poslední příležitostí, kdy viděl a mluvil s presidentem Československé republiky, obsahuje tento odstavec stručné ocenění celé Benešovy kariery. Bude nejlépe jej podat celý v překladu. Churchill píše:

„President Beneš byl nyní na cestě z Moskvy do Londýna. Jak je z těchto svazků patrné, měl jsem s ním dlouho trvajících styky. Čtenáři si vzpomenou, že hrál snad rozhodující úlohu při zpravení Stalina o proněmeckém spiknutí proti němu v roce 1936. V každém případě byly jeho styky se Sověty rázu nejvyšší přátelského a intimního. Žádal jsem ho, aby mne na své zpáteční cestě navštívil v Marakeši. Jeho důkladná znalost východoevropské scény činila jeho názory o Polsku a o tom, co Rusko hodlá pro Polsko dělat, velmi důležitými. Po

20 let nebo více byl Beneš jako zahraniční ministr nebo president Československa věrným spojencem Francie a přítelem západních mocností, při čemž zároveň udržoval jedinečné spojení se Stalinem. Když Francie a Anglie obětovaly Československo a později, když v předvečer války Ribbentrop uzavřel svou dohodu s Molotovem, byl Beneš mužem velmi osamocným. Ale potom, po delší přestávce, přišel Hitlerův útok na Rusko a všechny Benešovy úzké styky se Sověty se opět plně uplatnily. Rusko by snad bylo bojovalo za Československo proti Německu v roce 1938. Buď jak buď, obě země byly nyní obětí téhož krutého údělu. Bylo velmi příjemné hovořit ve slunečním jasu mého marakešského bydliště s tímto starým politickým spojencem, s nímž jsem se setkal po prvé r. 1918 ve společnosti velkého Masaryka, zakladatele své země a otce syna, který věrně zemřel pro její věc. Beneš byl tehdy samozřejmě optimistický.

Dal jsem presidentovi (t.j. Rooseveltovi) tuto zprávu o svém rozhovoru:

6. ledna 1944.

Byl tu Beneš a je velmi nadějný pokud jde o ruskou situaci. Může být nadmíru užitečným při přesvědčování Poláků a jejich smířování s Rusy, jejichž důvěře se odedávna těší. Přinesl s sebou novou mapu, na níž Strýc Josef označil tužkou východní hranice od Královce ku Cur-

zonově linii, dáváje Polákům Lomzu a Bialy-stok na severu, nikoli však Lvov na jižním konci. Za západní hranici jim Stalin nabízí linii Odry včetně větší části Opolího. To dává Polákům pěkný životní prostor více než 300 čtverečních mil a 250 mil pobřeží na Baltickém moři. Až se dostanu domů, podniknu vše, aby polská vláda na to či něco podobného přistoupila a jakmile dohoda bude uzavřena, polská vláda musí vyhlásit svou ochotu převzít stráž na oder-ské hranici proti dalším německým útokům na Rusko a musí za touto dohodou stát až do posledních důsledků. To bude jejich povinností vůči evropským velmocem, které je dvakrát zachránily. Urovnám-li tuto věc počátkem února, pak jejich návštěva u Vás by mohla celou záležitost uzavřít. Rusové souhlasí s tím, aby Beneš dostal zpět svoje předmnichovské hranice s nepatrnou vojenskou úpravou podél severních horských hřebenů a malého území na východě, které je spojuje s Ruskem.“

Poněvadž to bylo naposled, že jsem viděl presidenta Beneše, chci mu na tomto místě vzdát hold. Ve všech svých myšlenkách a snáhách hájil důsledně hlavní zásady, na nichž spočívá západní civilisace, a vždy byl věren věci své rodné země, nad níž bděl po dobu delší dvaceti let. Byl mistrem administrace a diplomacie. S trpělivostí a statečností dovedl snášet dlouhá období nepřízně osudu. Kde selhal — a to stálo mnoho jej samého i jeho zemi — bylo, že ve svrchovaném okamžiku neučinil silná rozhodnutí. Byl příliš zkušeným diplomatem, příliš bystrým politikem ze dne na den, než aby byl s to si uvědomit pravý okamžik a vsadit vše na vítězství či na smrt. Kdyby byl dal v době Mnichova rozkaz k palbě svým dě-lům, druhá světová válka by byla vypukla za podmínek mnohem méně příznivých pro Hitlera, který k vybudování své armády a vý-zbroje potřeboval ještě mnoha měsíců.“

To je vše, co Churchill píše o presidentu Benešovi a snad i o celém československém problému (pokud tento pro něho byl vůbec problémem). Je to takřka konečné vyúčtování nejen historika, nýbrž také historické osobnosti. Dává mnoho námětů k přemýšlení. Jak lehce bere státník západní velmoci v daném okamžiku československé věci! Jen Polsko je mu důležité, poněvadž v oněch měsících mu rusko-polský spor působil mnoho starostí a Beneš mu byl vítán jen jako dobrý znalec východoevropských poměrů a přítel „strýce Josefa“. (Beneš se ve svých „Pamětech“ o setkání v Marakeši nezmiňuje; není na tom nic divného, neboť tato část „Pamětí“ byla napsána velmi rychle a Benešovi bylo jen důle-

žité ukázat, jak on sám absolutně věřil ruským slibům).

Poslední věty Churchillovy vznášejí celou obtížnou problematiku československého postoje za mnichovské krise. Mnoho lidí již uvažovalo o rozhodnutí — či nedostatku rozhodnutí — zesnulého československého presidenta, který odmítl jít do války proti nacistickému Německu. Ani Churchill není ve svém úsudku zcela objektivní.

Není totiž ani zdaleka jisté, že by bylo Rusko skutečně zasáhlo do války, přes ženevský příslib Litvinovův. Jak víme, Polsko netrpělivě čekalo na okamžik, kdy mu německý zásah do československých věcí poskytne příležitost urvat pro sebe kus československého území. Případná cesta sovětských vojsk přes Polsko by byla nepochybně narazila na odhodlaný a do jisté míry pochopitelný polský odpor. Druhá možnost sovětské pomoci Československu, přes Rumunsko, by byla znamenala cestu přes území, postrádající vhodných železničních spojů. Bez vnější pomoci nebylo tehdy možno fysicky odolat německému náporu, který by byl veden proti téměř neopevněným hranicím rakousko-moravsko-slovenským.

Beneš nechtěl ruskou pomoc, nikoli proto, že by byl už tehdy cítil, co se po sedmi letech stalo skutkem, nýbrž proto, že Československo by bylo bývalo západními velmocemi považováno za satelita Sovětského svazu, pro něhož by asi žádná z nich nehnula ani prstem. Víme, jak svět vypadal r. 1938. Přes to, co Churchill nyní píše, je velmi pochybné, zda by byla druhá světová válka vypukla na podzim r. 1938 k vůli Československu.

Na druhé straně je jisté, že by Československo v r. 1938 (podobně jako v únoru o deset let později) bylo stálo v mnohem příznivějším světle před svědomím světa, kdyby byl Beneš dal rozkaz k palbě bez ohledu na pomoc z vnějška. Mimo to, jak se později ukázalo, chtěli němečtí generálové právě před Mnichovem odstranit Hitlera a vývoj událostí koncem září 1938 zasadil jejich záměrům smrtelnou ránu. Bylo tragické, že ani Beneš ani, jak se zdá, tehdejší ministerský předseda Chamberlain, nevěděli nic o tomto dalekosáhlém plánu německých generálů.

Je těžko říci, jak by byl vypadal dnešní svět, kdyby bylo došlo k válce již na podzim roku 1938. Pro Československo samo by byla obrana znamenala značné oběti a pravděpodobnou dočasnou porážku; s hlediska dlouhodobého však důsledky nekompromisní obrany sotva mohly být horší, než jakými se ukázaly být důsledky kapitulace.

E. V. Erdely.

VĚŽ SVĚDECTVÍ

VLADIMÍR ŠTĚDRÝ

Život nás často vrací cestám, po kterých jsme se již dříve ubírali a zálibám, kterých jsme již dávno zanechali. Chodíme v kruhu, žijeme v kruhu. Však mnozí znáte, jak to bývá. Pojednou, o hodně starší, se ocitneme v městě, v němž jsme kdysi žili — mladí. Pojednou, o hodně starší, se usídlíme v ulici, ve které jsme bydlívali mladí. Ale ani ta ulice, ani to město už není tím, čím bývalo. Nic tam na nás nepočkalo a mnohý dům ze vzpomínek byl roztržštěn pumami. Zastihujeme všechno změněné, v jiném tvaru, v jiné barvě, v jiné náladě. Všechno je jinak skloubeno s životem dneška, než bylo skloubeno s naším učerejškem; všechno má jiný výraz, jinou tvář, i řeč se trochu změnila; za třicet let se vytvořila nová slova, nové pojmy, nové názvy. Ano, za návratů do minulosti vidíš víc, než jsi vidával mlád. Kupodivu, anebo samozřejmě? Ať tak či onak, život po třiceti letech má také docela jiný smysl; život města, ulice i život tvůj vlastní.

★

Exil nás opět roznesl do světa. Některé do světa docela nového, cizího. Některé do světa již dříve poznaného. A Mnichov byl pro mne městem poznaným, to je městem, o němž jsem se domníval, že jsem v mládí poznal. A přece se ukázalo být městem cizím, novým, nepoznaným. Pojednou v něm byla místa, jimiž jsem dříve nikdy neprošel, nepozastavil jsem se nad nimi. Byl jsem příliš mlád a mládí se nad ničím dlouho nepozastavuje, ani se mnoho nezamýšlí. Mládí se žene životem, jako dravý proud a stárouce, jsme jako ojeté vozy: zastavujeme se spíše proto, že musíme, proto, že nám něco chybí; a tak míváme kdy se rozhlédnout.

Rozhlížet se po Německu, po Mnichově, to není snadná práce pro nikoho z nás. Z té tmy násilí, krutosti a strašné války jsme se sice znovu vynořili na světlo, ale oči nám ještě neslouží. A ke všemu — naše vzpomínky vyrůstají z bažiny nenávisti. Snadno se káže: odpouštěj! Těžko se má člověk k odpouštění. Ale nenávist nestaví, ta umí jen bořit a protože na světě je dnes až příliš mnoho zbořenin, je třeba skoncovat s perenniálně vegetující nenávistí.

★

„Chcete říci, že máme Němce milovat?“

„Ne milovat,“ řekl jsem zatřpklé paní, která mne jednoho dne navštívila, „ale snášet se s nimi. Žijeme příliš těsně vedle sebe, už tolik staletí. Musíme se umět dohodnout.“

„Žádáte příliš mnoho,“ řekla ta paní. „Zdalipak víte, že se nemohu ani usmát, když vidím jejich děti? Vzpomínám a nemohu zapomenout, že nosily dýky za pasem, a že mohly udávat a přivést nevinného člověka i na smrt.“

V té chvíli jsem se rozhlédl po stěnách svého pokoje. Tak, jako nás život docela nesmyslně a nelogicky vrací starým místům, tak nás vrací i starým zálibám. Začal jsem znovu fotografovat a na stěnách jsem měl rozvěšeny obrázky z Mnichova a jeho okolí. Co jiného fotografovat v Německu, než zase jen Německo? Anglický park, Královskou zahradu, Dům umění, Garmisch, a na věčnou paměť — panorama Hitlerova Berchtesgadenu. A pak tam u mě na stěně visel velký obraz, hodně zvětšená fotografie věže kostelíka svatého Jiří. Proč?

„Jak chcete z nenávisti vytvořit Spojenou Evropu?“ zeptal jsem se té paní. „Máme se věčně kousat a pobíjet jako šílenci anebo jako barbaři?“

Ta paní chvíli mlčela, snad překvapena konkrétností otázky, a já jsem dodal:

„Na světě bylo a ještě je dosti slušných lidí.“

„Myslíte?“

„Nemyslím, vím. Podívejte se na obrázek této věže. Patří ke kostelu svatého Jiří a nazývá se Věž Svědectví. Svědectví toho, že nejulastnější právo na pomstu mají ti mrtví. A to právo jim není třeba brát.“

„To je nesmysl,“ napřímila se má návštěvnice. „Jak by se mohli mrtví...?“

A tu jsem sejmul obraz Věže se stěny, abych té paní vyprávěl o Svědectví, které vydává. Ještě než jsem o tom začal, řekl jsem jí:

„Podívejte se dobře na tuto věž. Bude-li jednou Spojená Evropa, mnohé věže, jako tato, budou jejími pilíři.“

Ta paní mi řekla, že nerozumí, co tím myslím; a proto poslouchejte, abyste mi dobře rozuměli. Neboť netvrdím, že miluji Němce. Říkám jen, že bude nutné se s nimi dohodnout. Rozumná dohoda nežádá lásku, nýbrž jen rozum.

A nyní se vydejme k mé Věži Svědectví.

★

Jak dlouho jsi mne lákala, má věži se zelenou bání. Vídal jsem tě se všech stran, odcházejí z domova a vrací se domů. Od řeky jsem tě vídal vysoko na kopci a přemýšlel, co změni jsi zastala, co změni jsi přežila, sama se nemění. Tvá měděná kopule se zelená měděnkou. Jsi docela prostá vesnická věž a přece, jak jsi důstojná. To asi věkem i vírou, kterou hlásá kříž na vrcholu tvé bání. A dnes si tě zvůčním, staletá věži.

Toho nedělního odpoledne jsem obcházel svou věž a hledal nejlepší zorný úhel. Strážník, jindy v těchto končinách k nevidění, mě pozoroval se shovívavým úsměvem.

„Co už vidíte na té věži?“

Já mu trochu nejistě vyprávěl o kráse. Prosím vás — mluvte o kráse strážníkovi. Jistě si myslil, že se na té věži učím fotografovat a chtěl mi radit. Byla to překvapující důvěrnost, taková sváteční důvěrnost mezi ramenem spravedlnosti a uprchlíkem, který nikdy neví, zda je či není v právu v té či oné zemi.

Strážník zamyšleně odešel, ale já jsem stále ještě hleděl na věž, ostře se rýsující proti bezoblačnému nebi. Svět je tak starý, dobrá vůle a velké myšlenky jsou tak staré . . . Nevíš, věži, která se nemění, proč ani lidé se nemění, ale v ů b e c se nemění? Proč zůstávají tak tuze stejní, třebaže pro sebe vynalezli páru, plyn, elektřinu, telefon, radio, televizi, třebaže objevili, jak rozbijet atomy?

Máme všechno, a co pomyslíme, a přece je náš život prázdný, jako ta letní neděle na předměstí. Když ještě stávala bogenhausenská vesnice, tu v chudých, primitivních chalupách dlela vzájemnost. Dnes, v moderních domech s vodovody a elektřinou, telefony a radii, žijeme každý sám.

★

Na bogenhausenském hřbitově byl pořádek, jako všude v Německu. Cesty byly posypány křemičitým pískem a proti kovaným mřížovým vratům stála překrásná Boží muka; a nad tím vším má Věž. A pojednou se mi nezdála tak stará. To snad tím, že jsem jí přivykal, jako přivykáme přítomnosti staré ženy, která nás ošetřuje v nemoci. Pak jsem si uvědomil, že to všechno je jen zraková lest. Všechna ta letní svěžest byla jen odrazem péče živých a má věž jakoby se přeměnila ve výstražný maják.

Nedej se klamat, řekl jsem si, když jsem urobil několik snímků v romantických zátiších, kde se na hrobech stín listoví třepal vánkem, jenž se náhle zvedl odnikud. To, co tu žije, je konec konců přece jenom smrt. Tyhle obrázky si stejně nedáš zvůčšit. Mit memento mori na stěně, na to je ještě dosti času.

Vydal jsem se kolem hřbitova, kolem kostelních zdí a na jednom místě jsem stanul překvapen.

Na tom místě tkvěl ve zdi kamenný kříž a v jeho úhlech byly zasazeny čtyři desky. A na každé té desce jméno a datum zrození a smrti. Řeknete mi, že tu nebylo důvodu k údivu. Kříž přece bývá zazděn v mnohých kostelních zdech.

Toto však nebyl obyčejný kříž a za ním nebyl obyčejný hrob. Byl to zřejmě společný hrob, něco, co tak nápadně stigmatizuje naši dobu, že by si mohla dát hromadné hroby do znaku. A pak tam bylo ještě něco, co mne zastavilo před tím křížem, před tím hrobem. Ti mrtví v něm nezemřeli přirozenou smrtí, tak jako jejich sousedé, vesničané, z nichž se stali měšťané a pak učitelé a pak vědci. Četl jsem ta jména v ramenech kříže, jako v kamenné kronice vyprávějící o krutých časech. Hle, kdo tu odpočíval:

Dr. HERMAN JOSEF WEHRLE, kaplan z kostela Nejdrahocennější Krve Kristovy v Bogenhausenu, narozený 26. července 1899 a popravený 14. září 1944. A připsáno tam stálo: „Jako zpovědník byl odsouzen k smrti. Zemřel věrný svému kněžskému úřadu.“

ALFRED DELP, člen Tovaryšstva Ježíšova, rektor kostela sv. Jiří v Bogenhausenu, narozený 15. září 1907 a popravený 2. února 1945. A připsáno tam stálo: „Jeho svatým předse-
uzetím bylo křesťanské Německo. Jemu statečně obětoval svůj život.“

LUDVÍK, svobodný pán Z LEONRODU, narozený 17. září 1906 a popravený 25. srpna 1944. A připsáno tam stálo: „V boji s mocnostmi temnot padl za svou víru, za své přátele a za svou vlast.“

FRANZ SPEER, bývalý bavorský poslanec, narozený 12. února 1877 a popravený 23. ledna 1945. A připsáno tam stálo: Zemřel v rukou kata pro čest své země a svobodu spoluobčanů.“

Amen, řekl jsem si, když jsem dočetl. Tudy šel Hitler. Zůstaly po něm hromadné hroby, někdo přichází, aby je ozdobil květinami a věčnou zelení. Někdo přichází k ostatkům dvou kněží, šlechtice a politika, které Hitler zabil a kteří ho přežijí.

Chtěl jsem vědět víc o těch čtyřech mrtvých, ale nebylo tu nikoho, kdo by mi mohl více povědět. Snad bude někdo v kostele, napadlo mi; a od věže a hrobu jsem putoval dále a vstoupil pod klenbu svatého Jiří.

*

Z ticha jsem vstoupil do ticha. Jen dveře lehce zaskřípaly. Nečekal jsem, že bych zastihl někoho na modlení. A vskutku, v kostele bylo prázdno. Od oltářního prostoru ke mně promluvil středověk a čas znehybněl, jak ta věčná lampa visící před oltářem a hlásající přítomnost svátosti oltářní. Zlato se smálo z tragických postav světců, ozářených šikmou gloriolou slunce, které nakloněno šlehalo do vysokých oken. Ve stínu, naproti oltáři, stály varhany a jejich píšťaly se podobaly těžkým rytířským mečům z křížáckých dob.

Bylo tu všude ticho a vůně kadidla od ranni mše se sotva postižitelně chvěla vzduchem. Připadal jsem si v tom cizím kostele nespělý jako chlapec. Pojednou jsem si uvědomoval, že sem jaksí nepatřím. Vždyť místo modlitební knížky jsem v ruce svíral fotografický přístroj. Jak byl v té chvíli bezúčelný. Nikdy se mi jím nepodaří zachytit tuto mimosvětskou náladu. Snad bych pořídil obstojný snímek z nitra velkého chrámu, ale vesnický kostelík, tichý jako záře slunce neumíš fotografovat. Ve vesnickém kostelíku se neztratíš, jako v nějakém imposantním dómu. Zde stojíš, fotografe, s kamerou v ruce, a obrazy se rozběhnou v tobě, ne na filmovém pásu. A myslí je sleduješ daleko zpět. Jdeš jimi po strništích prázdnin, cestami prvých zamyšlení, prvými pochybami, prvním úsilím — věřit. Už jako chlapec jsi často zabloudil do ticha, podobného tomu dnešnímu, a dnes, jako tehdy, tě cosi poutá i zahání a nejraději bys odešel. Zde je třeba víry, a ta tvá za mnoho nestojí.

A přece i v tobě zůstaly vesnické oltáře, i do tebe se propadly věčné lampy, varhany, i ti pozlacení svatí; vesnické ticho, umocněné prostotou svátosti s trochou pověry — to je vesnický kostel.

Tehdy v neděli, v kostele svatého Jiří, jsem si znovu uvědomil, že jsem vkročil do míst, kde buď pokleknout nebo odejít; obracel jsem se k odchodu, neboť kleknout jsem nemohl, když tu jsem v koutě pod varhany zahlédl postavu, odlučující se právě od pokorného rozjímání. A touha, dovědět se víc o těch čtyřech pod kamenem ve zdi kostela, mne přinutila zůstat a počkat, až se postava přiblíží a promluví.

*

„Líbí se vám v našem kostele?“ otázala se ta paní.

Řekl jsem jí, že se mi líbí v jejích kostele. A pak jsem si ji prohlížel. Na hlavě měla modrý slaměný klobouk, doma barvený, se světlou stuhou a ozdobou z umělých květin, doma vázaných. Oblečena byla v letní modré šaty, kolem boků měla modrý kožený pás z jelení kůže a z tváří na mne hleděly světle modré oči. Rty poněkud širokých úst byly uvadlé a úzké; byla to starší žena, která nedbala o vrásky kolem nich. Hleděla na mě příjemná tvář, ne hezká, ne ošklivá, a každé slovo, zvuk hlasu a každý pohyb mne ujišťoval z radosti z toho, že se mi líbí v jejích kostele. Snad ještě prožívala úlevu z modlitby, potěšení z odpočinku a radost z krásného odpoledne, čekajícího na ni za dveřmi. A já, jako bych se byl bál, že mi zmizí, jakmile

ze stínu a ticha vkročí do slunného světa, jsem jí rychle řekl, že hledám někoho, kdo by mi mohl něco povědět o té krásné věži, kostele i hřbitově.

„Náš kostel,“ pravila ta paní, polichocena mým zájmem, „je již velmi starý. Přes dvě stě let. Nacisté jej chtěli zbořit, ale pak si to rozmyslili, protože je tak krásný. Nechali jej stát.“ Pak pohrdlivě svařtila bradu a ústa a dodala: „Jako kdyby šlo jen o umělecké dílo. Byli to pohani.“

„A kdo jsou ti čtyři, pohřbeni tam vzadu ve zdi, pod křížem?“

„Vy jste viděl?“ Žena radostně sepjala ruce, ale hned jim dala klesnout, jako v zoufání. „To jsou přece naši mučedníci. Ti udrželi naši víru. Tak vy jste je viděl? To je ale od vás hezké, že jste se přišel podívat. Jste přece cizinec.“

A ne já ji, nýbrž ona mne vedla zpět k severní zdi kostela svatého Jiří v Bogenhausenu a stojíc před hrobem těch čtyř, které nazvala mučedníky, počala hledat v modré kabelce. Pak s rapesníkem u očí mi trochu patheticky vyprávěla.

„Tady páter Delp byl znamenitý kazatel. To, co jim říkal, se jim moc nelíbilo. A mladý byl, a napsal tolik knih. Vždycky doufal, až bude zle, že se odtud nějak dostane. Mladý člověk neumírá rád, tomu přece rozumíte. Pak ale znenadání bylo pozdě. Chudák páter Delp.“

„A kaplana Wehrleho? Víte, že ho zabili protože nechtěl vyzradit zpovědní tajemství? Zemřel jako mučedník.“

„A ti druzí dva?“

„Ti také šli proti Hitlerovi. Osobně jsem se s nimi nestýkala, ale náš farář vám může povědět víc. Přijďte zítra, navštívte ho.“

Slíbil jsem, že jednou ještě přijdu, stará žena osušila oči a provázela mne přes hřbitov k východu.

„Na nich stojí naše církev,“ říkala mi cestou. „To, co nacisté uchystali těm nešťastným Israelitům, to by bylo časem potkalo nás všechny.“

A tu jsem ustal v chůzi a hleděl na tu paní, na její šedivé vlasy, prokukující zpod modrého slaměného klobouku, na její zvadlé rty, které už dávno dolíbaly a do jejích modrých očí, které právě doptakaly. Víte proč? Protože jsem zřídka v Německu zaslechl někoho vyslovit slovo „Israelité“. Pro toto slovo tedy jsem se pozastavil v chůzi a v mysli, nad tím slovem a nad tou zvláštní paní. Vždyť žila trvale v zemi, ve které po několik desetiletí slyšela vykřikovat: Juda verrecke! Pojdi, Žide! A byl to a je to nakažlivý, do krve prosakující křik. Kdyby nic, aspoň to slovo „Jude“ mohlo v té paní utkvět. Ale neutkvělo. Na okamžik jsem myslel, že hovoří o „Israelitech“ jen ze vzdoru. Slušnost ze vzdoru? Proč ne? Avšak khid hlasu a samozřejmost, s jakou toto slovo vyslovila, mne přesvědčily o jiném. Snad trochu vzdoru, ale především víra, přesvědčení hovořilo ústy této paní. Ani nacisté, ani jejich rasistický pokřik jí nemohl vzít víru.

Pak jsme se rozloučili, já a ta šedovlasá paní v modrém habitu. Pomalu jsem se vracel domů.

Škoda, říkal jsem si, že ten hrob je obrácen k severu, že na něj nepadá dosti světla a že se nedá fotografovat. Ale stejně na něj nezapomenu. A paměť je trvalejší, než papírová fotografie. Ještě jednou jsem se ohlédl po staré věži. Její snímky mám v kasetě a ten nejlepší dám zvětšit.

★

Dobře, že nás život často vrací cestám, po kterých jsme se již dříve ubírali, a zálibám, kterých jsme již dávno zanechali. Dobře, že při návratech nalezneme chvíli k zastavení na místech, kdysi nepovšimnutých.

Bylo dobře, že jsem navštívil věž, hřbitov i kostel svatého Jiří. Potkal jsem na té cestě čtyři mrtvé, kteří budou ještě dlouho žít. Jejich je pomsta za všechno zlé, co bylo spácháno na nich i na Evropě. A věřte, že tito mrtví nespí ve svých hrobech. Jejich ústy hovořila stará paní, ta slušná stará paní, jejich ústy hovoří i jiní. Setkání s ní mi dalo více poučení než deset tlustých spisů. Ano, byli a jsou slušní lidé, všude na světě. A s těmi bude nutno promluvit.

Tudy šel Hitler a roztržštěnou Evropou jde nové, krvelačné zlo. A jako štít tu stojí stará věž a vypravuje, že ti mrtví z učerejška by dnes šli s námi budovat Spojenou Evropu.

Jsem jen tlumočnikem toho, co jsem viděl a slyšel. Možná, že se mé povídání nesetká vždycky s úspěchem. Příliš mnoho lidí zažilo a přežilo příliš mnoho ukrutností. A ty jizvy po nich jsou hluboké jako zhoubné píštěle. Smíme však neocenit oběť i těchto mrtvých? Smíme snad přestat přesvědčovat živé, když kolem nás je všude tolik společných hrobů?

KRUH PORÁŽKY A TRIUMFU

JOSEF L. HAVRDA.

„Hüten wir uns, das Gesetz dieses Kreises als geworden zu denken.“

(Nietzsche)

KRUH symbolisuje něco neukončeného, ale v sobě uzavřeného. Každé sdělení o konkrétní skutečnosti probíhá v okruhu než dospěje nad skutečnost samu. Heidegger mluví o koloběhu, do něhož se člověk musí „vrhnout“. Dějiny a kultura se člení na „cykly“; osudovost dnešní doby dala vznik teoriím a předpovědím, že se celé dějiny s konečnou platností uzavírají, že naše racionální století je soumrakem lidstva. Blíží se konec, zdá se, a musí přijít něco nového. Ale co když přijde něco, co už tady bylo? Znamená to, že nevyjdeme z kruhu, který nás vězní?

V Sartrově dramatu „Huis-clos“ sedí tři osoby v beznadějném empirovém salonu bez oken a bez zrcadel, který přímo zhmotňuje metafysickou nudu, jak ji známe z „L'Étre et le Néant“. Tři lidé, strašně opuštění, kteří nemají koho milovat a koho nenávidět, kteří jen sedí proti sobě a věří ve své věčné prokletí — prostě peklo. Když se nakonec otevrou dveře . . . neodejdou. Poslední slovo než spadne opona je „continuons — pokračujeme!“

Něco podobného je „Cocktail-Party“ T. S. Elliota. Začíná — jak už to vyjadřuje titul — prapodivnou cocktail party, kterou pořádá Edward Chamberlayne na počest své manželky Lavinie, která ho den před tím opustila. Podobně jako v „Huis-clos“ je toto manželství spoluzitím v osamělosti; největší tragedií je, že útekem Lavinie toto „peklo“ ztratilo svou rutinu. Během hry se sice Lavinie vrátí na zárok psychiatra — šedé eminence — ale to neznamená, že se manželé „najdou“. Jediné, čeho jsou schopni, je . . . uspořádat novou cocktail party se stejnými figuranty jako na začátku a poslední slova jsou: „Konečně začínáme!“ Chybí jen mladičká Célie, která unikla z tohoto začarovaného kruhu za cenu svého života.

To však jsou, lze právem namítnout, fikce. Přibližme se ke skutečnosti. Jednoho květnového večera roku 1949 byl v hotelovém pokoji v Cannes nalezen Klaus Mann, syn slavného Thomase. Byl mrtev. V jeho zavazadle našli německý rukopis jeho autobiografie „Der Wendepunkt“, kde píše o motivech své sebevraždy. „Lidé mého druhu, kosmopolité z instinktu a z nutnosti, duchovní prostředníci, připravující cestu pro novou universální civilizaci, budou doma všude a nikde. Ve světě, kde je zajištěn mír a mezinárodní spolupráce, nás budou potřebovat; ve světě šovinismu, omezenosti a násilí pro nás není ani místa ani funkce. Kdybych věděl, že takový svět je nevyhnutelný, následoval bych ještě dnes příkladu rozčarovaného humanisty Stefana Zweiga . . .“ Klaus Mann následoval Stefana Zweiga i svého přítele René Crévela. Nesnesl konfrontaci se sebou a se „svým“ světem. Svou smrtí, jak se domníval, prolomil „neúprosný“ kruh existence, která byla „nadarmo“, k ničemu. Jaký tragický omyl! Kde je více třeba intelektuálů než ve světě, kde není zajištěn mír, kde vládne chaos a rozklad? Katharse ho zlomila — očistec „ve světě, kde nebyl doma“, změnil za metafysické „peklo“.

„Co je peklo?“ praví Edward k Lavinii, která se k němu vrátila, aby mohli pokračovat ve své cocktail party. „Peklo jsi ty, peklo je být sám . . . Všichni ostatní v tomto pekle jsou stíny. Nemůžeš odtud a nemáš kam jít — jsi prostě sám . . .“ A Célie popisuje svou osamělost psychiatrovi jako něco, co vždycky bylo, jako obvyklý vztah k ostatním lidem. A neživotný, abstraktně moudrý psychiatr jí vypráví o dvou cestách — o oběti a o obyčejném životě. „Každá z nich znamená obojí — samotou i společenství. Ale peklo začíná tam, kde už člověk není schopen k něčemu jinému“

mu...“ Alternativu tohoto pekla nedává, lépe řečeno, jen cosi naznačuje. Célie odchází jako ošetřovatelka do džungle, domorodci ji milují — ale nakonec ji umučí. Na hrobě jí postaví oltář, kam přinášejí oběti. Célie se stane světící, bohyní — a ostatní zůstávají v kolektivní samotě, kde „si není co říci“, kde jsou „jen skříně se ztuchlým jídlem a mozky s troskami ztuchlých myšlenek“; kde „každý zná bědnost toho druhého a zná všechny jeho motivace“; kde lidé „stojí proti sobě jako zrcadla, odrážející svou prázdnotu“. (Eliot) Na tomto mrtvém bodě přestává svoboda, tady „smrt přetváří život v osud“. (Malraux) Tady přestává láska i nenávisť, a mění se v mechanické objektivní vztahy; tady se člověk stává věcí — odpornou věcí, která nemá účelu ani cíle. „Dívala jsem se na tebe,“ tak se loučí Célie s Edwardem, „na tvou tvář, kterou dobře znám a kterou jsem měla tak ráda; a pod mým pohledem uvadala. Bylo mi, jako bych odvíjela plátno s mumie... Slyšela jsem tvůj hlas, který mě vždycky rozechvěl; ale teď zněl jinak, tak nelidsky — jako suché monotonní bzučení hmyzu, jako když cikády drhnou křídélka o sebe...“

Jaká dekadence, jaký exhibicionismus, jaká morbidita! Ale můžeme to, my v exilu, popřít? Nebylo by nic snazšího než hledat analogie. Našli bychom jich spoustu — od cvrčků bzučících nesmyslné stereotypy, až po ty „trosky ztuchlých myšlenek“. Je pravda, že tato duchovní malaise, vrcholící Heideggerovským nihilismem, je rozšířena po celém světě. Je pravda, že se projevuje zvláště u politických exulantů, trpících těžkými frustracemi, nedostatkem citové odezvy a nahromaděnou agresivitou. Ale je i u nich tento pesimismus všeobecný, nutný a oprávněný? Co vlastně znamenají Huis-clos, Cocktail party a Wendepunkt? Jakou pravdu nám podávají?

Jejich „pravda“ zničí ty, kteří zůstanou na povrchu, kteří neproniknou jejich symbolikou. To druhé se nepodaří každému — nedokázal to ani Klaus Mann. Ne zvolí-li smrt, pak jim tato „pravda“ železného existenčního kruhu poslouží jako racionalisace jejich kapitulace, kterou Heidegger — tak typicky! — nazývá „heroickou resignací“. Filosofie o existenci se jim stane ideologií, náhražkou náboženství, „existencialismem“, který je zproští odpovědnosti a zbaví svobody.

Jejich skutečná pravda však zachrání ty, kteří ji proniknou a dostanou se nad ní. Existenční kruh — v Cocktail party, v Huis-clos a i ve Wendepuntu — je znázorněn tím, že vý-

chozí situace se na konci vrací. To neznamená, že toto opakování je nesmyslné, naopak: člověk v průběhu dramatu — nebo života — proniká sám k sobě, nachází sám sebe, a tak tato vracející se situace dostává nový aspekt. Člověk vystoupí sám nad sebe. Kdo tuto katharsi začne a nedokončí, ten podlehne. Na konci této cesty je volba. A to je důležité pro nás, chceme-li zvítězit v našem generačním konfliktu.

Náš generační rozdíl spočívá v tom, že staří teď prožívají to, co kdysi tvořili; kdežto my jsme to, co oni kdysi tvořili. To je jen variace na to, co napsal Belák. Spojuje nás to, že prožíváme exil, že každý po svém způsobu, oni: my, se blížíme k vyvrcholení své katharse — tedy k volbě. Zdá se, že tato volba je blízká. Poslední čísla tohoto časopisu ji předznamenávají. Půjde o to: 1. Co teď? a 2. Se starými či bez nich?

Nechci tvrdit, že náš postoj je vykristaliso-ván. Ale už kristalísuje, po třech letech diskusí a neúprosné kritiky. Zdá se, že budeme vědět, co chceme, až přijde okamžik volby. Nerozhodneme-li se, nepokusíme-li se uskutečnit to, co chceme, pak se můžeme zabít nebo pomalu degenerovat v nějaké Elliotovské „cocktail party“. Ethický postulát „Národ doma rozhodne“ se pak může stát našim heslem, psychologickou racionalisací naší agonie, našeho útěku před odpovědností a strachem ze svobody.

Druhá část naší volby je: se „starými“ či bez nich? To druhé je nebezpečné. Stačíme na to bez nich? Máme právo je zavrhnout? (Mají oni právo zavrhnout nás?) Nemyslím, že se vzájemně vyloučíme. Můžeme přece jít spolu, v leccems i proti sobě — ale proč docela bez sebe? Je možné, ba skoro jisté, že oni nechtějí přesně totéž co my. Ale je to důvod, abychom před sebou práskli dveřmi, nebo se nechali vyhodit? Věřím, že k tomu nemusí dojít a že k tomu nedojde. Ale sám neznám slov, která jsou s to, přesvědčit. Vypůjčím si je proto od jednoho „starého“ optimisty K. Jasperse, který, nedlouho tomu, napsal: „Všechna tvrzení o absolutním odcizení, o nemožnosti vzájemného porozumění zůstanou výrazem resignace z únavy, neschopnosti být člověkem v nejhlubším slova smyslu a přijmout z toho plynoucí povinnosti... Znamená to, že z dočasných nesnází vyrůstají absolutní nemožnosti, že vyhasla vnitřní pohotovost...“

Ale s námi to přece tak daleko ještě nedošlo?

RILKOVA PRAŽSKÁ LÁSKA

LADISLAV MATĚJKA.

MEZI rukopisy, které Pruská státní knihovna odvezla za druhé světové války z nejistého Berlína do Slezska na zámek Fürstenstein u Salzbrunn, byl rovněž štůček dopisů R. M. Rilka slečně Valerie Davidové. Štůček obsahoval stotřicet epistul různé délky, obširných i svrchovaně stručných, psaných prózou i veršem, někdy datovaných, většinou však bez data, a podepsovaných nejrozmanitějším způsobem, nejčastěji křestním jménem René. René Rilke v letech 1893 až 1895.

Roku 1893 dovršoval Rilke svých osmnáct let. Po neúspěších v rakouské vojenské škole a po ročním studiu na obchodní akademii v Linci žil v Praze a připravoval se soukromě k maturitním zkouškám. Jeho sklon k poesii, jeho umělecká ctižádost a vůle nabývala však už tehdy zřetelné převahy nad ostatními zájmy, a pro literární vývoj Rilkův, pro jeho záměry a tvůrčí prostředky je to proto období plné významů.

Roku 1894 vyšla v nakladatelství „Jung-Deutschlands Verlag“ Rilkoval první knížka „Leben und Lieder, Bilder und Tagebücher“ a během roku 1895 zrála jeho druhá lyrická sbírka „Larenopfer“. Kromě toho se v těchto letech rodily Rilkovy první prozaické a dramatické pokusy.

Sbírka „Leben und Lieder“ je uvedena dedikací: „Vally von R. zu eigen.“ Vally von R. nebyl nikdo jiný než slečna Valerie Davidová, dcera pražské mešťanské rodiny, větvcí se do tří společenských vrstev, typických pro tehdejší Prahu: do vrstvy pražských Němců, cítících většinou rakousky, do vrstvy uzavřené společnosti židovské a kromě toho do vrstvy českých patriotů.

Valerie Davidová byla tehdy jedním z nejbližších přátel René Rilka, a sbírka „Leben und Lieder“ by možná ani nebyla vyšla bez jejich zásluh. K těm patří mimo jiné i to, že zachránila část rukopisu k této sbírce, kdy jej Rilke chtěl zničit, a že obětovala na peněžní zálohu, které bylo potřeba k vydání sbírky, své úspory i vzácný šperk po babičce Eleonoře Zeyerové, matce českého básníka Julia Zeyera.

Valerie Davidová, která se narodila 21. srpna 1871, byla víc jak čtyři roky starší než Rilke.

Chodila do pražské Umělecko-průmyslové školy, kde byla žačkou Jakuba B. Schikanedra, českého malíře melancholických genrů ze staré Prahy, kařných dní, soumraků, mlhy a samoty. Avšak na její uměleckou výchovu se snažil působit hlavně strýc Julius Zeyer. Valerie Davidová se mohla pořílet na strýcových kulturních zálibách nemalou měrou, neboť Zeyer byl bezdětný a k Valerie cítil vychovatelskou náklonnost. Ze svých cest jí přivázel drobná díla lidového umění a uměleckého průmyslu a zasvěcoval ji do svých sběratelských zálib. Po Zeyerově smrti Valerie Davidová zdědila část jeho sbírek, obrazy, vzácné kusy nábytku, sklo, porculán a bibeloty z celého světa. Ovšem rodiče Valerie Davidové toto umělecké zaměření dceřiny výchovy zdá se nijak zvlášť nedoplňovali. Otec byl vyšším důstojníkem rakouského dělostřelectva, a rodina byla ctižádostivá hlavně ve smyslu společenském, úzkostlivě dbala dobrých mravů a salonních forem malého města, jež umělecké sny a tužby nanejvýš připouštěly jako elegantní zábavu. V podobném rodinném prostředí ostatně vyrůstal i R. M. Rilke, což jistě rovněž zasahovalo do jeho uměleckých ambicí a problémů — a Rilkoval rozhodnutí být „ganz Literat“, které vyslovil už jako hoch nad svými „Dějiny třicetileté války“, nebylo bez konfliktů a k vážnosti zrálo pomalu. Po svém návratu z Lince do Prahy Rilke sice už věděl, že nebude ani vojákem ani obchodníkem, tím však ještě nebyly ujasněny jeho životní perspektivy. V době příprav na maturitní zkoušky pak mu byla literatura pouze oddechem, zábavou, zkoušením anebo prostředkem dorozumění s Valerií Davidovou. Vídal se s ní sice takřka denně, přesto však ji zahrnoval dopisy, vzkazy a verši plnými vzrušení a neklidu, tápání a problémů, jejichž výraz se však příliš často stával obětí přesně odpočítávaných jambů a trojchů a nenáročných intonací, lehce uplývající na úkor jazykových hodnot a významové působivosti. To ostatně v té době patřilo k charakteristickým vlastnostem lyrického veršování, ne-li přímo k podmínkám čtenářské obce. Osvobodit se od těchto konvencí, které vedly k rytmické jednotvárnosti, k slovosledné i tvaroslovné zvlášti a k omezeným výrazovým možnostem, stalo se po-

zdějí jedním z hlavních uměleckých problémů R. M. Rilka a všech těch, kteří se podílejí na bohatém rozvoji moderního německého verše v posledních letech devatenáctého století a v počátcích století dvacátého.

A ačkoliv tehdy Rilko stylistické usilování bylo ještě v zajetí ustrnulých norem, přesto Rilkovy dopisy Valerie Davidové nejsou zcela bez zajímavosti. Zahrnují nejeden dokument z Rilko uměleckého růstu a umělecké problematiky německého literáta, debutujícího na izolovaném německém jazykovém ostrově v českém městě; a zároveň ovšem nejeden dokument Rilkových psychických a sociálních konfliktů.

Během tří let narostly Rilkovy dopisy Valerie Davidové do několika desítek, a oněch stotřicet epistul, které posléze vlastnila Pruská státní knihovna, bylo už jenom torsem rozsáhlé korespondence z let 1893 až 1895, neboť řadu dopisů Valerie Davidová neuchovala. Avšak ani tomuto torsu nebylo dopřáno dožít se našich dnů. Zámek Fürstenstein u Salzbrunnu nebyl dostatečnou ochranou před válečným pleněním, a podle zpráv polských úřadů německá vojska při svém ústupu Slezskem v roce 1945 rukopisy, které tu byly uloženy, zničila. A s nimi byl zničen i stůček památek na Rilko pražská léta.

Valerie Davidová, dříve než vydala rukopisy Rilkovy korespondence z rukou, pořídila si kopii. Tu později uložila do archivu města Prahy a učinila tak přístupnou veřejnosti. Černé plátěné sešity s opisy dopisů dostaly se na knihovni police v přízemí pražské Staroměstské radnice do těsného sousedství středověkého orloje, který kdysi svými symboly života a smrti vzrušoval mladého Rilka. Avšak ani těmto dopisům nebylo dopřáno přežít. V posledních hodinách nacistické okupace Prahy a zároveň v posledních hodinách druhé světové války v květnu 1945 sbor SS namířil jako represalii proti Pražanům protitanková děla na Staroměstskou radnici, a radnice byla, jak známo, rozstřílena a zapálena. Byly to jedny z posledních výstřelů, které padly za druhé světové války s německé strany. Zasažly nejvíce právě okna archivu, zasáhly však i radniční věž se starým orlojem a naplnily tak přímo podivuhodným významem verše mladého Rilka, který v „Larenopfer“, o orloji píše:

*Bald hättest, alte Rathausuhr,
du nimmer dürfen Stunden weisen;
sie hätten bald in altem Eisen
vesplütert deine letzte Spur . . .*

Zapálením pražské radnice, které mělo být symbolickou řečí německých kanonů, rovněž symbolicky, i když mimoděk, vzal za své dokument toho, co mladý Rilke psal v horoucí lásce neteři českého básníka. A znění Rilkových dopisů se tak zachovalo pouze u těch, kdož měli příležitost poříditi si včas vlastní kopii.

*

Valerie Davidová se po prvé setkala s Rilkem 4. ledna u paní Mählerové z Mählerheimu, která byla sestrou Rilkovy matky a ženou rakouského důstojníka. Paní „Oberst Charlotte Mähler von Mählersheim“ byla, jak se zdá, typickou postavou té německé měšťanské vrstvy v Praze, která se zcela vyčerpávala čtením got-hajského almanachu, rodovou ctižádostí, genealogickými a rasovými starostmi a jemnými odstíny společenského postavení na malém německém jazykovém ostrově uprostřed českého města. Urozenost tohoto šlechtického rodu, „der Edelmut dieses stolzen Adelgeschlechtes“ dráždila Rilkeho již od mládí, a výraz toho, transformující často rozmarným způsobem předlohu, nacházíme nejen v ranných dopisech Rilkových, nýbrž i později v Rilkově kresbě oficiérských žen a malých šlechticů. S oberstovou Charlottou Mählerovou z Mählersheimu je zřejmé na příklad spřízněna Frau Oberst a.D. Charlotte Meering von Meerhelm, o níž v Rilkově druhé „Pražské povídce“ čteme:

„Paní Charlotta Meeringová schvalovala společenskou ctižádost matky Wankové a litovala pouze, že její syn Zdenko Wanka chodil na českou místo na německou universitu. Toto zřejmé nedopatření způsobilo, že nikdy nebyl zván. Marně vdova ujišťovala, že se to všechno dalo podle přání jejího nebohého zesnulého manžela, který byl dobrým Čechem; paní plukovníková se pouze shovívavě usmívala a o jejím manželi se vyjádřila, že „omezenost těchto lidí nemůže pochopit“. Zato Luisa směla občas pro matku zajít a když slíbila, že bude mluvit pouze německy, směla si deset minut „hrát“ s Meeringovými dětmi, s výrostkem starým patnáct let a s Lízou, asi o tři roky mladší.“

Rovněž Rilko strýce našli bychom pravděpodobně v druhé „Pražské povídce“ v některých rysech obersta Meeringa z Meerhelmu, o němž Rilke píše: „Byl to muž, který hlubiny života měřil podle strašlivých propastností kalendářových povídek a který se často podíval, jak vysoko to na pozemském žebříčku hodnoty proti všem příkořím dotáhl. Svým smy-

slem pro spravedlnost prokazoval však uctivé uznání nejen sám sobě, nýbrž dovedl zacházet s každým podle jeho ceny a hodnoty. Když se dověděl, že zesnulý Wanka byl knížecím lesníkem a že rovněž paní Josefína občas zastupovala na zámku Frauenburg komornou, vídal rád vdovu ve svém domě a cítil z této rodiny vycházet závan nepříné knížecí milosti.“

To ovšem neznamená, že těmto vlastnostem museli být nezbytně předlohou pouze Rilkův strýc a Rilkovala teta. Lépe by asi bylo, zvláště přístupujeme-li k těmto řádkům spíše jako k dokumentu sociologickému nebo psychologickému než k literárnímu, hledat tu celou společenskou vrstvu, v níž Mählerovi byli pouze jedni z oněch Pražanů vzájemně si podobných až k nerozeznání ve svých základních životních principech. K této vrstvě ostatně patřili i rodiče Valerie Davidové stejně jako rodiče Rilka, a bylo to tedy zároveň prostředí, které Rilka i Valerii Davidovou vychovávalo, těsnalo do svých uzoučkových norem, ohýbalo svými návyky a které zasahovalo často rušivě do jejich životů, pokud se chtěly vyvíjet k osobitosti. V této rodinné a společenské galerii německé Prahy měly jistě rovněž předlohu jiné postavy z Rilkových próz, jako na příklad Stanislaus von Wick, paní majorová Richtrová, paní Irena ovdovělá Horn a rozená von Wick, bledý, kašalající hoch Oswald, Karolina von Wick a stárnoucí panna Augusta z povídky „Rodinná slavnost“ (1897), kterou je možno pokládat za jednu z ranných skizz k Rilkovým proslulým „Zápiskům M. L. Briggeho“. A z téhož plemene je zřejmě rovněž Karolina Wallbachová, která se v povídce „Ewald Tragy“ ptá: „Ještě básníš?“, zatím co Ewald bledna odpovídá: „Co pak to nevíte?“ a slyší, jak ovdovělá paní majorová Richtrová užasne: „Co, on básní?“ a třesouc hlavou dodává: „Za mých časů...“

A toto prostředí postavilo tedy Rilkovala mládí před řadu zvláštních problémů rodinných, společenských, mravních a mimo jiné i národnostních a jazykových, jak už bylo dáno situací německého jazykového ostrova. Poměr Rilkův k lidem této vrstvy nebyl vždy přitakáním, nýbrž spíše zdrojem napětí a srážek. Jim je ostatně rovněž věnována jedna z prvních básniček, které Rilke napsal Valerii po setkání u Mählerových. Jmenuje se „Alltagsmenschen“ a je psána jako výstraha a zároveň jako mladistvá proklamace nezávislého životního stylu. Dohromady je to třicet šest veršů, které vesměs krouží, neseny až k monotonnosti lehce plynoucí intonací, kolem motivů lidí, jimž se den ode dne neliší, jejichž život není nesen žádným

ideálem, nezná vzletu, boje, volby, je zemdlený a slabý, podřízený konvencím a neschopný vidět za hranice nejbližšího okolí. S těmito „duševně cizími lidmi“, kteří „nikdy nemyslí, nikdy nejednají a nikdy se nenaučili cítit“, „kteří „při každém kroku příliš váhají a lpějí na zvycích z dob předolympských“ a „kteří se při každém slově červenají, poněvadž to žádá dobrý mrav“ nechtějí Rilkovala verše mít nic společného. „V těsné skořápce“ těchto lidí „mrzne myšlenka“ a „rdousí se cit“ a jejich cesta se podobá „nesmyslnému kolotoči“ — a verše Rilkovala proto končí vyznáním „svobodného myšlení a svobodného jednání, vlastní cesty a vlastního cíle“.

Třicet šest veršů je rozděleno do devíti čtyřverší, rýmovaných obkročmo a dodržujících více méně pečlivě trochejskou základnu, v níž se verš osmislabičný střídá s veršem sedmislabičným. Intonaci, která se nad tímto trochejským půdorysem klene, Rilkovala verše obětují tvaroslovné i slovosledné zvyklosti spisovné němčiny, hýjí apostrofy a rýmují bez valné vynalézavosti, nezřídka užívajíce k rýmům infinitivních zakončení. Nerušená intonace byla zřejmě Rilkovala v té době jedním z hlavních cílů básnického snažení, a přesné dodržení rytmického půdorysu jednou z hlavních uměleckých hodnot. V tom záhy dosáhl úplné virtuosity, která mu umožňovala psát s podivuhodnou lehkostí v bezvadně se vlnících verších o všem možném, o denních starostech, o Praze, o životních plánech i o lásce.

Jeden z veršovaných dopisů Rilkovala Valerii vydává přímo exaktní svědectví Rilkovala stylistické lehkosti v té době. V záhlaví tohoto dopisu stojí: „Psáno v opuštěné a odporné středě o sedmé hodině večerní v zamyšlení nad Valerii“ a v jeho závěru se pak výslovně připomíná: „Nyní je za deset minut osm.“ Nuže, během oněch padesáti minut mezi začátkem a koncem dopisu podařilo se Rilkovala stvořit šedesát šest veršů, z nichž padesát šest je rýmovaných obkročmo a vyžadovalo si tedy dvacet osm rýmovaných zakončení. K tomu je třeba přičíst dalších pět rýmových zakončení pro zbývajících deset veršů, rýmovaných v pořádku a-a, b-b, c-d-d-c-d-d. A kromě toho po verších následuje dvanáct prózou psaných vět. To všechno je zajisté důkazem přímo ohromující stylistické lehkosti. Pokud pak jde o Rilkovala rýmy, musely se mu jak se zdá přímo sypat z rukávu a jsou následkem toho velice nenáročné a volí bez úsilí a problematiky cestu nejmenšího odporu. Ostatně kritické poznámky k první Rilkovala básnické sbírce se soustřeďují právě na

tyto vlastnosti Rilkeho veršování. „Rýmuje a rýmuje a ztrácí se v ploché šíři“ — píše C. Credner o „Leben und Lieder“, a přiznává Rilkeho, že „má velikou pohotovost veršovací“. Tato Crednerova kritika, otištěná v časopisu „Gesellschaft“ navazuje právě oním rysem technické zručnosti a pohotovosti v rýmování na posudek jiného debutujícího lyrika, o němž tu Credner praví, slovy zdá se obecně platnými v tehdejší německé situaci literární: „Má veliký formální talent, verše a rýmy hravě klouzají s jeho rtů, často zcela neuváženě, a on se tím nechává svést . . .“

A tedy nejen Rilke, nýbrž i jiní v jeho generaci, ba lze asi říci, dovolíme-li si licenci zobecnění, celá německá lyrika v té době trpěla inflací básnického slova a vůbec básnických prostředků, a starý lex artis se dostával do těžké krise.

Crednerova kritika Rilkeho sbírky „Leben und Lieder“ vyšla v březnovém čísle roku 1896. V květnovém čísle téhož časopisu „Gesellschaft“ kritizuje už Credner druhou Rilkeho sbírku „Larenopfer“. A tu kupodivu kritika vyznívá v duchu zcela opačném, než v jakém byla posuzována první Rilkeho sbírka. Tu se už nekritizuje lehká uplývavost Rilkeho rýmování, nýbrž naopak jeho křečovitost a přílišná hledanost. „Ve snaze říci něco nového a oduševnělého nechává se Rilke nezřídka svést k násilným obrazům a rýmům, které usurpují požitky z verše,“ píše v této o dva měsíce starší kritice C. Credner. A Stauff v.d. March na konci téhož roku v témže časopise opakuje ještě s větším důrazem zavržení „početných hledaně geniálních obrátů a žongléřských rýmů“ a dodává: „Ještě nepříjemněji působí vpád českých slov, ba celých vět . . .“

Mezi první a druhou sbírkou, to znamená zhruba mezi rokem 1894 a rokem 1896, prodělávaly tedy zřejmě Rilkeho básnické prostředky obtížný přerod, při němž hlavní důraz se soustředil na problematiku rýmu. A v tomto přerodu byla pak mimo jiné velice výrazně zaangażována čeština, což zvláště dráždivě působilo na posudky kritiků.

Čeština, která obklopovala celé Rilkeho mládí a doléhala se všech stran, nestala se však Rilkeho nikdy jazykem dokonale blízkým, a Rilke ve svém styku s češtinou se nikdy neobešel bez tlumočnicků. To vysvětluje mimo jiné i z Ril-

kových dopisů Valerie Davidové. V jednom z těchto dopisů Rilke reaguje na petici městského úřadu na Žižkově, v níž se češtinou odpovídá na Rilkeho žádost o povolení vstupu do obecního sadu na vrchu Žižkově, který si Rilke s Valerií Davidovou vyhlídli pro svá dostaveníčka. Rilke ve svém dopise píše: „Když jsem přišel domů, našel jsem tu veliký dokument, opatřený hrdou nálepkou v barvách slavného národa s nápisem: „Městský úřad na Žižkově.“ Správně, správně, náš Žižkovský vrch. Na to jsem už zapomněl. Z rozhodnutí tohoto moudrého kolegia nejsem však o nic moudřejší, neboť všechno to mi bylo doručeno v krásné řeči „otčiny“. Ostatně přinesu tento dekret s sebou, snad se nám podaří tento hláskový rebus společnými silami rozluštit!“

Přesto však Rilke češtiny už v té době a hlavně v době bezprostředně následující používal ve svém stylistickém usilování. Toto používání češtiny nebylo však podníceno snahou o zpřesnění výrazové ve smyslu lyrickém, nýbrž spíše snahou o stylistický efekt, opírající se často o tlumočení svrchovaně nezávislé na jazykových normách češtiny. Už v řadě přídomků, kterými Rilke ve svých dopisech oslovoval Valerii Davidovou, nachází se na příklad české slovo „panička“. Valerie, která byla stále vřeleji milovanou („heissgeliebte“, „grenzlos geliebte“, „unendlich geliebte“) nebesky dobrou, sladkou, božskou, stala se jednoho dne rovněž „paničkou“. V češtině je panička zdrobnělinou slova paní; koncovka tu však ztratila svou původní funkci a slovo nezdobňuje právě k významu nejlíbeznějšímu. Dnes je panička zajisté svrchovaně nepoetickým označením mladé manželky a to platilo už v době Rilkeho. Tento významový odstín českého slova však zřejmě zůstal Rilkeho utajen. Česká diminutivní forma působila patrně na Rilkeho přitažlivě, což je ostatně obecný zjev na jazykovém pomezí slovanském, kde právě diminutivní formy pronikají zhusta do sousedních jazyků. Svou výpůjčku pak Rilke pojímal toliko jazykovým citem Němce a bez zřetele k odstínu v českém jazykovém citění učinil si z „paničky“ milostné synonymum německého výrazu pro manželku. A ve slově „panička“ tak symbolicky ukryl svůj příslib manželství Valerie Davidové a korunuje jím pak znovu a znovu svá horoucí vyznání lásky.

Výpůjčky z češtiny k stylistickému účinku mají na česko-německém jazykovém pomezí starou tradici. Už ve veršování Seifrieda Helblinga z třináctého století se nacházejí česká slova zamíchaná do německého textu. Vídeňská i pražská komedie žila ostatně po celé generace z ko-

mických efektů, vzniklých mícháním dvou jazyků, nebo jejich komolením.

Rilke měl k použití českých slov ve svém stylistickém tápání zřejmě víc jak jednu pohnutku. Česká slova se vyskytují nejen v jeho dopisech, nýbrž i v jeho poetických pokusech i v počátcích prozaických, a lze je sledovat až do jeho první cesty do Ruska, kdy češtinu vystřídala sesterská ruština. Užívá-li v „Larenopfer“ místních názvů českých v jejich původním nebo poněmčelém znění, pak tu, zdá se, byla většinou hlavní pohnutkou snaha o „couleur locale“, úsilí vystihnout atmosféru česko-německého jazykového pomezí. Se stejným úmyslem jsou pojmenovány některé postavy Rilkových povídek jako Pátek, Machal, Karás, Vitězslav Bohusch, Rosalka, Jerabek, Dvorak, Zdenko Wanka, Loisinka. Kdežto v Rilkových „Pražských povídkách“ si česká osobní i místní jména vynucuje přímo thema, vzaté z českého prostředí, v řadě jiných povídek nejsou česká jména s thematem v bezprostředním spojení. V povídce Kismet je dokonce českých jmen použito toliko se zřetelem k jejich exotičnosti uprostřed německého kontextu a nikoliv k jejich českosti, neboť jmény Král a Prokopp jsou tu označování cikáni. Naopak lze však říci takřka s jistotou, že s cikány nemá nic společného křestní jméno pana Stanislava von Wicka v povídce „Rodinná slavnost“, neboť „Stanislav“ je tu pravděpodobně parafrází jména Rilkeova strýce Jaroslava von Rilke a české jméno míří tedy přímo klíčově k Rilkově rodinné tradici, poznamenané slovanským prostředím.

Zvláštní úlohu měla pak česká slova, jak již bylo řečeno, ve vývoji Rilkeova rýmu, a to nejen svými významy, nýbrž především svým zevnějškem, hláskovým uspořádáním a jeho akustickými vlastnostmi, cítěnými arci německy. To platí především o oněch českých slovech, která si vynucují, často násilně, rýmy v německém textu a vedou k dvojicím, jež pravděpodobně nemají obdoby v německé rýmové tradici a těžko by se asi hledaly v rýmovních slovnících, jako: „Floss ihm — Prosim“, „Ich verlor — Dalibor“, „mit Husch and Hui — Kde domov můj“, „der arme Týl — nicht zu viel“, „pánků — dank zu“. Tyto rýmy nevznikaly zřejmě náhodou, nýbrž svědčí o záměrnosti vyhýbat se rýmům lehce se nabízejícím, sypajícím se z rukávu, které charakterisovaly nejranější básnickou produkci Rilkeovu včetně jeho první lyrické sbírky. V druhé sbírce v „Larenopfer“ se nachází víc než jedno sto rýmů vzniklých spojením cizích slov. V celkovém počtu rýmů, vyskytujících se v Larenopfer, rýmující se cizí

slova tvoří zhruba osmnáct procent. A tato rýmová zakončení, toto úsilné ba křečovitě hledání rýmů nekonvenčních, zvláštních, nečekaných, jsou tedy nápadným rysem celé této sbírky. Toto pražské experimentování s rýmovou vazbou bylo tedy, jak se zdá, výchozí etapou k Rilkeovu hledání nových možností německého jazyka. Tu se po prvé Rilke obrací k namáhavé cestě proti proudu u vědomí, že úkolem básníka není pouze uznávané umělecké normy splňovat, nýbrž, že je namnoze třeba prosazovat jejich zrušení, přestavbu, ozvláštnění.

Pohnutky k Rilkeovu experimentování, k rýmovému žonglérství s českými a jinými cizími slovy nelze ovšem hledat pouze v Rilkově pražství, ve vlivu českého sousedství, v Rilkově horoucí lásce k Valerie Davidové nebo v jiných okolnostech více či méně nahodilých, nýbrž především v celkové situaci literární, v níž se utvářela Rilkeova umělecká problematika. V celé oblasti německé lyriky v těch letech lze zaznamenávat vedle krise starého „lex artis“ radikální pokusy o přestavbu, jež otřásly celým systémem estetických norem. V těch letech uzrává Phantasmus Arno Holze a začíná působit jako mohutný nápor na zastaralé výrazové prostředky, na veršovou stavbu vázanou rýmem a přesně odměřovaným prosodickým základem. V roce 1897 vychází Schlafův překlad W. Whitmana a je tentokrát přijat s daleko větším porozuměním než překlad Freiligrathův z roku 1868, který bez účinku zapadl mimo jiné jistě proto, že v oblasti německé poesie nebyla tehdy ještě zralá situace pro pochopení volného verše. Zákony německého verše, jejichž dodržování bylo po desetiletí hlavním předpokladem estetické hodnoty, se v posledních letech devatenáctého století uvolňují, a to často až ke stavu anarchie. A začíná pronikavé a usilovné, až křečovitě přebudovávání, jehož postupné a ve všech směrech patrné výsledky po letech Oscar Walzel shrnul slovy: „Obnovení jazykové krve, které požadoval Arno Holz ve svých počátcích, platilo celé lyrice jako zákon. George obnovil rovněž větnou stavbu a slovosled, aby mohl lépe dosáhnout slavnostnosti svého tvarového úsilí a svých rýmů. Ještě dále zašel Rainer Maria Rilke. Jeho verš se odvažoval gramatických věcí, které se dobrému Němci musely zdát scestné . . .“ A na tom měla arci Praha, čeština, Valerie Davidová, každý svůj podíl — větší či menší — který nemusí být právě přeceňen v příčinnou souvislost, avšak který zároveň nesmí být podceňován ve své projekci do oblasti estetických norem.

(Z chystané knihy „Rilkeova pražská láska“).

DOPIS REDAKCI - ODPOVĚĎ

Milí přátelé ve Skutečnosti:

Je těžko přečíst si některé odstavce J. L. Havrdova článku „Cesta k demokracii“ (Skutečnost, květen-červen 1952), aniž by si člověk nekladl otázku: Kdo je odpovědný za zmatené názory dotyčného autora?

Malá ukázka: „Zájem státu . . . zastupuje okresní hejtman. Poslanec . . . zastupuje nejen zájem státu, ale i zájem občanů, kteří ho pověřili. Poslanec je prostředníkem mezi občanem a státem . . . stát jsou občané a každý občan je nositelem státní myšlenky.“ Je ryba rak anebo je rak ryba?

Vyloženou nepravdu říká autor, když uvádí, že „Je nutno pozastavit se nad tím, že v době, kdy se všemi prostředky bojuje proti koncentraci kapitálu, navrhuji někteří naši exiloví politikové koncentraci politické moci omezením počtu stran.“ Tož především je nepravda, že se „všemi prostředky bojuje proti koncentraci kapitálu“; jenom bujná fantasmie spojená s nedostatečnou znalostí moderních hospodářských systémů může zplodit podobný výrok. Kdo není zajatcem národohospodářských doktrin, jež budují na písku, ten nemůže nevidět, že značná část průmyslové výroby ve Spojených státech je provozována poměrně malým počtem společností; a tomu se říká „normální forma či tvářnost kapitalistické organizace“ — ne proto, že to Marx předpovídal, ale proto, že taková je skutečnost: ředitelé společností, které vyrábí mezi třetinou a polovinou národního důchodu, by se pohodlně vešli téměř do kteréhokoliv kina. Tyto mamuté společnosti představují nejaktivnější a nejproduktivnější sektor amerického hospodářství. Technický pokrok v moderním hospodářském systému je do značné míry podmíněn koncentrací kapitálu — ať v rukou soukromých podnikatelů či státu. Tvořící se nadnárodní evropská organizace pro těžbu uhlí a výrobu ocele zajisté není prostředkem bojujícím proti koncentraci kapitálu. Konečně i hospodářské změny v sovětské sféře vyvrací Havrdovo tvrzení. Ať se nám toto vše líbí či nikoliv — nebásněme si o vzdušných zámčích.

A je nutno vyslovit nesouhlas i s druhou částí autorova tvrzení, že totiž „někteří naši exiloví politikové navrhuji koncentraci politické moci omezením počtu politických stran“. Pisatel těchto řádků měl příležitost hovořit s některými exilovými politiky, kteří se domnívají, že

zmenšení počtu politických stran by nám prospělo. Jedna z nejaktivnějších skupin v exilu, usilující o zmenšení počtu našich politických stran, říká naprosto nedvojsmyslně už řadu let v „Tribuně“: Chceme zmenšení počtu politických stran a větší demokratisaci stran. *Kdo*, proboha, mluvil o koncentraci politické moci?

A je rovněž absurdní Havrdovo tvrzení o „pochybné úrovni“ Vysoké školy politické a sociální, jež byla zřízena v Praze koncem r. 1945. Nekomunističtí posluchači této školy měli příležitost uplatnit se v politickém životě doma před únorem v parlamentě a národních výborech, jakož i na sekretariátech nekomunistických stran, v redakcích nekomunistických časopisů a v jiných veřejných funkcích. Na organisování únorových studentských demonstrací měli posluchači této školy lví podíl. Při organisování protikomunistického podzemí byl jejich podíl nemenší. A jejich prospěch a činnost na universitách a v institucích po celém světě nenasvědčuje, že by bývalí posluchači VŠPS byli poznamenáni Kainovým znamením oproti posluchačům jiných fakult. Havrdův mythus není ničím novým. Netřeba si však zoufat: Pravda nakonec zvítězí — ale dá to fušku!

USA, srpen 1952.

Pavel Svoboda.

*

Milý pane Svobodo,

V sociologii je „stát“ kategorií strukturální, t. j. organizační formou, a „občané“ kategorií substanciální, obsahovou. Lze tedy formulovat, že státní úředník — tedy i okresní hejtman — je nositelem funkce organizační a občané jsou nositeli funkce dynamické. V osobě poslance, jak soudím, mají být obě funkce syntetisovány. V sociologii lze sice kategorie strukturální a dynamické pojmově rozlišovat; to však neznamená, že je možno strukturu — tedy i „stát“ — od obsahu t. j. „občanů“ oddělit, že ji lze nadřazovat, jak to činí Hegel, a připisovat jí dynamický charakter, což je typickým znakem totalitních ideologií, nacismu, marx-leninismu atd. Právě proto, že hegelovsko-marxistická

koncepce byla u nás rozšířeným stereotypem, a to i u posluchačů Vysoké školy politické a sociální, jsem zdůraznil funkční spojení „občanů“ a „státu“ ve svém článku. Měl jsem ovšem na mysli koncepci státu demokratického.

Vaše ekonomické vývody mohou zodpovědět jen pokud se vztahují k tematiku mého článku. Technická a ekonomická racionalisace není tožná ani nemusí podmiňovat zlepšení sociálních vztahů a rozvoj kulturní tvorby. Toto pozitivisticko-marxistické dogma bylo vyvráceno už koncem minulého století a nemáte-li možnost zabývat se obsáhlou literaturou o tomto problému, postačí, prostudujete-li si sociologické statistiky. Uvidíte, že paralelně s technickým pokrokem a racionalisací výrobního procesu stoupá procento asociálního a disorganovaného chování, na př. zločinů, alkoholismu, duševních poruch, sebevražd, sexuální promiskuity atd.; o moderních válečných konfliktech a s tím spojených kolektivních zločinech ani nemluvě. Nemyslím, že společnost vždy oceňuje koncentraci kapitálu: jinak by nebylo anti-trustového zákonodárství, řízeného hospodářství a nedocházelo by k rozptylování kapitálu formou akciových společností, podílů zaměstnanců atd. O tom jakou moc mají produkční manažeři nepochybuji, a právě proto jsem vyslovil požadavek zvýšené kontroly jejich činnosti a zdůraznil potřebu jejich selekce, pokud k takové selekci máme sociologické a psychologické prostředky. Jakou souvislost hledáte mezi koncentrací kapitálu a organizační Schumanova plánu, nevím. Pokud je mi známo, je úkolem této organizace koordinace a plánování.

Omezení počtu stran jsem zásadně nezavrhoval a praktickým aspektům demokratisace stranického života jsem věnoval celý svůj článek. Škoda, že jste nic nenapsal o názorech politických osobností, s nimiž jste o tomto problému hovořil, a zejména ne o svých vlastních názorech. Jsem totiž přesvědčen, že moje koncepce může být předmětem výhrad, nesouhlasu a kritiky. Je možné, že Vás tento problém nedostatečně zajímá. Mezi řádky Vašich ekonomických úvah lze totiž vyčíst hegelovsko-marxistickou thési: to, co je, je rozumné a správné. S tohoto stanoviska nelze ovšem uvažovat o plánování. Naštěstí Marx tento naivní monismus tam, kde to pokládal za vhodné, nahrazoval kryptodualismem: správné a rozumné je to, co chci, a to je třeba provést. Bez této Marxovy nedůslednosti byste nemohl poukazovat na rozvoj sovětského hospodářství, jehož sociální důsledky

jsou pro sovětské obyvatelstvo nesmírně nepříznivé. Proto nesoudím, že by demokratické státy měly napodobovat sovětské hospodářské a politické plánování.

Soud o neuspokojivé vědecké úrovni VŠPS je dosti rozšířen a myslím, že jej lze opodstatnit. Možná, že někteří její posluchači, zejména ti, kteří neměli středoškolského vzdělání, mají názor příznivější. Že někteří její docenti neměli akademické kvalifikace, bývá omlouváno organizačními potížemi a komplikacemi stranického klíče. Jestliže nekomunističtí posluchači VŠPS v únorových dnech organizovali studentské demonstrace, nelze z toho vyvozovat závěry o vědecké úrovni VŠPS, nýbrž jen o osobní odvaze posluchačů a jejich schopnosti organizovat demonstrace. Je-li pravda, že bývalí posluchači VŠPS dosáhli úspěchů na universitách zemi, kam se uchýlili, pak je tím dokázáno, jaký vliv má dobré učiliště a klidné prostředí na studijní výsledky a na růst osobnosti.

Váš J. L. Havrda.

REDAKCI DOŠLO:

Ferdinand Peroutka: *Projevy k domovu*. Editions Sokolova, 13, Chemin du Vidollet, Genève, Suisse. Cena \$1.50, 10s., atd.

P. Korbel: *Parliamentary Elections in Czechoslovakia; The Czechoslovak Cabinet as an Indicator of Political Developments; Some Basic Information on the Czechoslovak School System*.

E. Hostovský: *Manipulation of the Zhdanov Line in Czechoslovakia*.

A. Rozehnal: *Pozemkové reformy v Československé republice*. Vydalo National Committee for a Free Europe, 110 West 57 Street, New York.

Hrst perel (výbor z českých básní, sestavil Otakar Odložilík), 8. svazek „Národní klenotnice“, New York City.

S. Brzobohatý: *Smích za Železnou oponou* a Robert Vlach: *Verše pro nikoho*. Vydala Edice Satiry (M. Zárubová, 180, Westbourne Grove, London, W.11.

KUPUJEME ČESKÉ A SLOVENSKÉ KNIHY A ČASOPISY

klasiky, díla náboženská, hospodářská, historická, beletrii, starší i novou poesii. V Německu platíme markami, v ostatní cizině dolary. Podrobné nabídky s udáním požadované ceny na

REDAKCI SKUTEČNOSTI, MÜNCHEN,
POSTAMT 62, SCHLISSFACH 6, U.S. ZONE, GERMANY.

„F.C.I.” INFORMAČNÍ SLUŽBA SVOBODNÉHO ČESKOSLOVENSKA je neodvislá tisková a informační kancelář, založená v dubnu 1948. Vydává:

„F.C.I.” Features and News from behind the Iron Curtain — anglické týdenní zpravodajství pro tisk, rozhlas a studijní organizace (£2.10.0 nebo \$7 ročně pro soukr. předplatitele).

„ČECHOSLOVÁK” český týdeník FCI s nejúplnějším přehledem čs. domácích, zahraničních a světových událostí (£1.10.0 nebo \$5 ročně).

Obě publikace mají odběratele ve více než 50 zemích. Letecké zásilky za doplatek poštovního asi £1 nebo \$3 ročně.

Vyžádejte si ukázkové výtisky s odvoláním se na „Skutečnost”.

„F.C.I.”, 37, Tregunter Rd., London, S.W.10. — (Telefon FRE 9410).

EDITIONS SOKOLOVA je prvním nakladatelstvím v zahraničí, které věnuje všechnu pozornost kulturnímu životu v exilu a ve své sbírce „KNIHY EXILU“ bude publikovat dokumenty dnešní poesie, krásné prosy a živých politických problémů. — „Knihy Exilu“ zahájily svazkem

FERDINANDA PEROUTKY

PROJEVY K DOMOVU.

Je to kniha pádného protestu proti nesvobodě, nesená duchem opravdové demokracie.

Bližší informace a program nakladatelství si vyžádejte na adrese

EDITIONS SOKOLOVA, 13 CHEMIN DU VIDOLLET,
GENEVE, SUISSE.

The Fund for Intellectual Freedom.

One way to help writers, banished from their hopes, their cultures, their professions, is to give them money. This is necessary for they must eat, be clothed and sheltered. But living to the writer is not only a matter of these necessities and, indeed, he may be dying as a writer even while his material needs are met. A writer — whether journalist or poet, dramatist or novelist — needs to be significantly working, somehow reaching an audience; he needs to be published.

There are writers in all the western European cities who are cut off, who are, so to speak, gagged, silenced. They are Poles, Czechs, Roumanians, Hungarians. They are not merely people who say and wish they were writers, they are professionals. They need to be read. They especially need to be read in their own language by their own countrymen. As they are silenced so a part of their culture, of Europa's culture, is silenced.

The Fund for Intellectual Freedom, created by John Dos Passos, Aldous Huxley, Arthur Koestler, James Farrell and Graham Greene to extend help to writers, has a program to publish fiction, poetry, non-fiction whenever there is material that warrants publication. These publications are in the author's language and are circulated through his national committee, cultural circle and newspapers.

„HORKA VODA“ by Jan Tumlíř is the first publication of the Fund for Intellectual Freedom in the Czech language.

ORDER YOUR COPY NOW AT

Interpress Ltd., 147 Argyle Road, London, W.13.